

Treball de Fi de Grau

Títol

Autoria

Professorat tutor

Grau

Tipus de TFG

Data

Full resum del TFG

Títol del Treball Fi de Grau:

Català:

Castellà:

Anglès:

Autoria:

**Professorat
tutor:**

Curs:

Grau:

Paraules clau (mínim 3)

Català:

Castellà:

Anglès:

Resum del Treball Fi de Grau (extensió màxima 100 paraules)

Català:

Castellà:

Anglès:

Coeducació:

Erradicar el masclisme des de la infància

ÍNDEX

1. Introducció i definició del projecte	4
1.2. Justificació i interès	5
1.3. Objectius.....	6
1.3.1. Objectiu general	6
1.3.2. Objectius específics	7
1.4. Estructura	7
1.5. Metodologia	8
2. Marc contextual	10
2.1. Context general	10
2.2. Context concret.....	11
2.2.1. Desigualtat de gènere a Catalunya	11
2.2.2. Educació pública a Catalunya	12
3. Marc teòric	13
3.1. Què és la coeducació?	13
3.1.1. La coeducació a Catalunya i a Espanya	15
3.1.2. Aprenent a ser nena o a ser nen.....	16
3.1.3. Sistema sexe-gènere	17
3.1.4. Què és el sexe?	17
3.1.5. Què és el gènere?	18
3.1.6. Identitat i expressió de gènere	19
3.1.7. Estereotips i rols de gènere.....	20
3.1.8. Socialització de gènere	21
3.2. A les aules... ..	22
3.2.1. Crear referents a través dels materials didàctics	22
3.2.2. Educació afectivosexual.....	23
3.2.3. Contes i literatura infantil	24

3.2.4. Jocs i joguines	26
3.2.5. El currículum ocult.....	27
3.2.6. Expectatives diferents	27
3.2.7. L'ocupació de l'espai	29
3.2.8. El llenguatge.....	29
3.3. Marc legal	31
3.3.1. Polítiques educatives	31
3.3.2. Polítiques d'igualtat	32
3.3.3. Àmbit internacional	34
4. Presentació formal del projecte professional.....	35
4.1. Planificació i elaboració del projecte professional	35
4.1.1. Planificació dels objectius	35
4.1.2. Documentació i entrevistes	35
4.1.3. Fotogaleria	36
4.1.4. Plataforma digital.....	37
4.1.5. Cronograma	37
4.1.6. Recursos	38
4.1.7. Pressupost	39
4.2. Reportatge	40
5. Conclusions i aprenentatges	48
6. Bibliografia i webgrafia	51

1. Introducció i definició del projecte

La coeducació entesa com a model educatiu basat en la igualtat entre nenes i nens, dones i homes, que té com a objectiu eliminar qualsevol mena de discriminació sexista a les aules. Aquest és el punt de partida del present treball, que es basa en l'elaboració d'un projecte professional periodístic que pretén posar llum en la situació actual de la coeducació a Catalunya i en el seu potencial per erradicar les desigualtats masclistes en el conjunt de la societat.

El context específic en què se centra el reportatge és el sistema educatiu públic català, ja que es considera que la igualtat d'oportunitats hauria d'estar garantida per a totes les criatures. Per tal d'acotar termes, s'ha decidit concentrar-se en el primer cicle de primària - o sigui, primer i segon de primària - que engloba les edats dels sis als vuit anys. Tot i que no hi ha una etapa concreta per començar a educar en igualtat de gènere, es considera que és interessant posar el punt de vista en aquesta franja, ja que els infants ja han estat exposats i han integrat molts dels prejudicis i estereotips de gènere, però encara tenen una gran capacitat per a modificar les seves actituds i pensaments.

Amb la intenció de fer una radiografia de la situació actual de la coeducació en l'àmbit nacional, es pretén fer menció a les aproximacions teòriques de diferents autores i autors que han tractat la coeducació a Catalunya, oferir als lectors una revisió dels conceptes bàsics per interpretar el sexisme en la societat, analitzar el marc legislatiu de referència i, finalment, intentar donar una perspectiva de futur en la temàtica.

Pel caràcter pràctic del treball, l'objectiu principal és l'elaboració de la peça periodística final i la pertinent la planificació tot el procés creatiu. A partir d'aquesta premissa, s'ha fet un seguiment de totes fases, des del plantejament de la proposta fins a la presentació final, passant per la documentació, la preparació i l'execució. Forma part del treball, també, la consideració dels recursos humans, tècnics i econòmics que han sigut necessaris per a dur a terme les diferents accions.

Pel que fa a la materialització del projecte, el reportatge periodístic escrit anirà acompanyat d'una fotogaleria i es trobarà en un format de revista digital, fet que s'ha considerat clau per aprofitar les noves eines i mitjans que ofereix el periodisme actual. La revista es trobarà concretament en un PDF. La consideració de criteris periodístics i estilístics pel que fa a la maquetació i a l'elaboració final de la revista ha sigut la premissa sota la qual s'ha intentat fer un reportatge de qualitat informativa i, alhora, estèticament atractiu, tot aprofitant les oportunitats tecnològiques que ofereix l'entorn digital.

1.2. Justificació i interès

Segons l'Organització Mundial de la Salut (OMS), la violència contra la dona constitueix un greu problema de salut pública i una violació dels drets humans que té com a origen "les desigualtats entre homes i dones i l'acceptació d'aquesta forma de violència" (2013, p. 2).

Per tal de posar fi a aquestes discriminacions, la Llei catalana 17/2015, de 21 de juliol, d'Igualtat Efectiva de Dones i Homes, considera que la coeducació forma part de les polítiques públiques necessàries per a promoure la igualtat de gènere i indica explícitament que l'administració educativa té la responsabilitat de fer-la efectiva.

Així doncs, posar el focus en l'educació pel que fa al seu potencial en l'erradicació del sexisme a la societat és important per la possibilitat que ofereix d'incidir en el futur de les properes generacions. Des de l'àmbit acadèmic de les ciències de la comunicació en què s'emmarca aquest projecte, considerem que és responsabilitat i forma part de l'ètica periodística informar de manera responsable i posar en el centre del debat públic aquesta situació. Per aquest motiu s'ha considerat oportú elaborar un projecte, en aquest cas un reportatge, sobre la coeducació com un dels múltiples eixos a partir dels quals es pot lluitar contra la xacra del masclisme que, en el conjunt de l'estat espanyol, segueix sent la causa de víctimes mortals que se segueixen comptant, cada

any, en desenes, havent tancant l'any 2018 amb 47 dones assassinades per violència masclista, segons dades del Ministeri d'Interior (2018).

1.3. Objectius

1.3.1. Objectiu general

L'objectiu general del present treball és portar a terme un projecte professional, concretament un reportatge periodístic escrit i, a la vegada, fer un seguiment de tots els processos que han sigut necessaris per fer-lo possible, considerant aspectes com la cronologia, els recursos tècnics i humans, el pressupost i la documentació prèvia que s'ha requerit.

Tot i que el pes principal del reportatge recaurà en el text escrit, es té com a objectiu la creació de material visual, en format de fotogaleria, que acompanyi la peça periodística i, a més, forma part del projecte la mateixa elaboració de la plataforma que sostindrà el reportatge: la revista digital.

El reportatge tindrà la intenció de fer una anàlisi del concepte de coeducació, la seva història, els plantejaments teòrics a partir dels quals apareix i la seva possible contribució en l'eliminació de la desigualtat entre dones i homes. Com s'ha mencionat anteriorment, el context en què s'emmarcarà serà el del sistema educatiu públic català, concretament en el primer cicle de l'educació primària.

L'enfocament d'aquest reportatge pretén ser innovador i, per això, procurarà esclarir com es pot fer realment efectiva i real la igualtat entre nens i nens a les aules catalanes, quins són els eixos a partir dels quals cal treballar, els punts febles de la situació actual i, en darrer terme, intentarà presentar les possibles vies de treball futur. Tot això s'intentarà fer a través d'una visió polièdrica que permeti visibilitzar als diferents actors que juguen un paper en la coeducació a Catalunya, donant veu a

expertes, professionals de l'educació, personal dels centres educatius, associacions feministes i juristes.

1.3.2. Objectius específics

Pel que fa als objectius específics, volem reflexionar sobre formes d'aproximació a la igualtat de gènere i intentar aportar un granet de sorra a la lluita constant que arreu teixim moltes dones des de tots els àmbits de la societat per erradicar les desigualtats que ens afecten. En segon lloc, més concretament, volem fer-ho centrant-nos en la importància de l'educació pública, partint de la creença de que aquesta és la base per a què es produeixin canvis reals en la societat en relació a la igualtat de gènere. I en darrer lloc, pretenem ser capaços d'esbossar una imatge clarificadora de la situació actual de la coeducació a Catalunya, identificant quines són les mancances i oportunitats per a millorar en l'àmbit nacional.

1.4. Estructura

L'estructura del treball presentat es divideix en dos grans eixos: en primer lloc, els apartats teòrics i, en segon lloc, la part pràctica. Seguidament, mostrem més detalladament com estan formats els blocs.

Pel que fa al bloc teòric, el primer apartat és el marc contextual, que situa al lector en el sistema educatiu públic català i en les desigualtats de gènere en les societats heteropatriarcals i, més concretament, a Catalunya. Seguidament, el marc teòric és on es troba el pes principal dels conceptes teòrics que s'han utilitzat per a l'elaboració del projecte a partir de la revisió de la bibliografia de referència. Per acabar amb la part teòrica del treball, trobem el marc legislatiu, en què es presenta la legislació catalana, espanyola i internacional que fa referència a la coeducació.

La part pràctica del treball es conforma, en primer lloc, per la presentació del procés de materialització del projecte, des de la planificació fins a l'execució final, mencionant

els recursos que s'han necessitat i la cronologia que s'ha seguit. Per acabar, es presenta el resultat final de la peça periodística.

El reportatge s'estructura de la següent manera: primer es posa en context el masclisme a la societat catalana i els seus efectes per les dones, seguidament es presenta la coeducació com a eina per a lluitar-hi, a continuació es detallen els mètodes per fer-la real i efectiva i, per concloure, es fa una reflexió sobre la situació actual i les perspectives de futur.

Per acabar el treball, es fa una reflexió del procés seguit i els coneixements adquirits per tal de desenvolupar unes conclusions que profunditzaran en els punts més rellevants del present projecte.

1.5. Metodologia

Per tal de materialitzar el present projecte professional s'han consultat fonts documentals i personals, de les quals s'ha obtingut la informació quantitativa i qualitativa.

Pel que fa a les fonts documentals o fonts d'informació secundàries, s'han consultat xifres, dades i estadístiques, que formen la part de la informació quantitativa. En aquest sentit, s'ha accedit a dades de la Generalitat de Catalunya, de l'Institut Català de les Dones i dels Mossos d'Esquadra per obtenir informació sobre la violència masclista i l'educació referent a l'àmbit català. Per oferir una visió més completa, s'han consultat xifres a escala estatal, obtingudes del Ministeri d'Interior d'Espanya. En l'àmbit internacional, s'ha consultat informació de l'Organització Mundial de la Salut i de la UNESCO.

Dins de les fonts documentals però, en aquest cas, de caràcter qualitatiu, el treball ha fet una revisió de la bibliografia de referència en temes de coeducació a escala global, estatal i nacional. En aquest sentit, s'ha accedit a estudis, assajos, dossiers i llibres.

S'ha ofert la visió de referents clàssics pel que fa al gènere com Joan Scott i Gayle Rubin; s'ha fet menció als assajos teòrics fonamentals del feminisme, com els de Virginia Woolf o Simone de Beauvoir; s'ha mencionat a referents de coeducació en l'àmbit català com Marina Subirats, ex-directora de l'Institut Català de les Dones; i s'ha accedit a informació actualitzada i propera al territori, amb llibres com *Educar en el Feminismo* d'Iria Maraño (2018) i *Ni princeses, ni pirates* de Núria Solsona (2016).

Pel que fa a la legislació, s'han consultat les dades de la Generalitat de Catalunya i del Govern d'Espanya i s'ha accedit a les lleis de referència en igualtat i educació a través del Portal Jurídic Català i el Butlletí Oficial de l'Estat.

Finalment, les fonts personals o primàries s'han basat en l'elaboració d'entrevistes presencials. El procés de selecció s'ha basat en la voluntat d'oferir un punt de vista ampli i complet de la coeducació a Catalunya, motiu pel qual s'ha procurat mostrar des de la perspectiva acadèmica fins a l'experiència pràctica dels professionals del centre, oferint també una visió de la legislació vigent. Sota aquests criteris, els perfils seleccionats han sigut; Elena Apilánez, pedagoga especialitzada en temes d'igualtat de gènere; Ivan Bordetas, tallerista de coeducació de l'Associació Candela; Lorena Garrido, jurista; Ferran Català, director de l'Escola el Turó Blau, que procura aplicar un punt de vista coeducatiu i respectuós amb el col·lectiu LGTBI; i Mirta S. Lojo, psicopedagoga amb experiència professional en l'ensenyament.

2. Marc contextual

2.1. Context general

Pel que fa al context general, aquest treball s'emmarca en la societat occidental, que es considera que ha sigut històricament, i encara ara, patriarcal. Això és degut al fet que existeixen diferències de concepció i reconeixement social entre dones i homes, que es tradueixen en privilegis pels homes i desavantatges per les dones (Institut Català de les Dones, 2015).

Per tal de visualitzar aquesta realitat, podem recórrer a les dades. Segons l'Organització Mundial de la Salut (2013), "al voltant d'una de cada tres de les dones del món (35%) han patit violència física i/o sexual per part de la parella o per tercers en algun moment de la seva vida (...) Dins de la violència infligida a les dones, el 38% dels assassinats a dones en el món són comesos per la seva parella masculina" (OMS, 2013, p.2). Tot i això, "d'entre les dones que han experimentat algun tipus de violència, menys del 40% s'atreveixen a demanar ajuda de cap mena" segons xifres de les Nacions Unides (2015, p. 13).

La violència física no és, però, l'única forma de discriminació cap a les dones. Són múltiples les violències simbòliques que pateixen nenes i dones de forma quotidiana en conseqüència al sexisme, que les legitima i les reforça a partir de la infravaloració i infrarepresentació del gènere femení en tots els àmbits de la societat. En l'àmbit laboral, per exemple, les Nacions Unides (2015) afirmen que mundialment "les dones que treballen a temps complet guanyen entre el 70% i el 90% del que guanyen els homes en el seu país" (2015, p.12). Les xifres demostren que la bretxa salarial persisteix en tots els sectors, fet al qual se li suma la dificultat de les dones per accedir als càrrecs de poder i decisió. En resum, les dades demostren que les dones segueixen patint una discriminació estructural i transversal a escala mundial per motius de gènere.

2.2. Context concret

Per analitzar el context concret, ho farem des de dues vessants. En primer lloc, observem la situació actual pel que fa a la desigualtat de gènere a Catalunya i, en segon lloc, ens centrarem en el context de l'educació pública catalana.

2.2.1. Desigualtat de gènere a Catalunya

La desigualtat de gènere a Catalunya és present en tots els sectors de la societat i la cultura, des del laboral fins a les relacions personals, ja que es troba en un context que ha sigut històricament patriarcal i, per tant, discriminatori per a les dones. Les desigualtats es veuen traduïdes en una falta d'oportunitats que tenen conseqüències negatives en els futurs personals, estudiantils i professionals de les dones catalanes.

Per parlar de les desigualtats entre dones i homes és útil recórrer a xifres objectives que ajuden a quantificar els casos i l'evolució de les discriminacions. En aquest sentit, les dades de la Generalitat de Catalunya i l'Institut Català de les Dones demostren que tot i que s'està avançant, encara queda molt camí per assolir la igualtat real i efectiva.

Segons l'última enquesta de violència masclista elaborada per la Generalitat de Catalunya (2016), el 64,4% de les dones catalanes ha sigut víctima d'alguna mena de violència masclista al llarg de la seva vida i, només l'any 2016, ho van ser un 17,6% de les dones (p.7). Pel que fa a la violència per part d'exparelles i parelles actuals, un 42,9% de les dones n'ha patit, dins de la qual la violència psicològica suposa un 39,2% dels casos, la física un 14,4% i la sexual un 10,3%.

Pel que fa a delictes sexuals – agressions sexuals amb penetració i/o violència, abusos i assetjament - a Catalunya es van registrar, l'any 2017, 1.330 casos (Generalitat de Catalunya, 2016, p. 10 – 11). En relació a les dones que han sigut assassinades per violència masclista, s'han registrat 98 casos entre el 2008 i el 2017

únicament a escala catalana, representant el 16,6% dels feminicidis al conjunt de l'estat espanyol (Institut Català de les Dones, 2018).

En resum, les dones catalanes estan subjectes a un conjunt de discriminacions i violències per causes de gènere, independentment del seu nivell econòmic, social o cultural, que es tradueixen en sous més baixos, menys accés a estudis de tipus tècnics, una major pressió per fer-se càrrec de les tasques de cura i de la llar i una infrarepresentació en els càrrecs de decisió.

2.2.2. Educació pública a Catalunya

El projecte present se centra en analitzar la coeducació dins del sistema educatiu públic català agafant com a referència, concretament, el primer cicle de primària (1r i 2n de primària), en què la franja d'edat dels infants és d'entre sis i vuit anys. Partint d'aquesta base, ens disposem a delimitar quin és el context concret de l'educació pública a Catalunya.

Segons les darreres xifres de l'Idescat (2014/15), a Catalunya hi ha un total de 20.758 unitats escolars, de les quals 14.522 són del sector públic. És, precisament, aquest caràcter predominant de l'escola pública pel s'ha considerat oportú que aquest treball s'emmarqui en aquest sector. Pel que fa als infants, un total de 476.558 de nenes i nens acudeixen a unitats escolars registrades per dur a terme l'educació primària, dels quals 319.863 van a públics. Això significa que el 67,12% dels infants catalans escolaritzats en l'educació primària ho fan dins del sector públic. És convenient destacar, però, que actualment no hi ha xifres oficials que quantifiquin el nombre d'escoles catalanes que aposten per un model coeducatiu, ni tampoc eines que permetin avaluar o mesurar la igualtat de gènere dins de l'escolarització en general.

3. Marc teòric

La coeducació s'ha estudiat des de múltiples branques epistemològiques, des de les teories feministes fins a la pedagogia, passant per la psicologia i la sociologia. Partint d'aquesta base, en les següents pàgines realitzarem una aproximació teòrica sobre els conceptes bàsics, revisant la visió de les diferents autores i autors claus que han abordat la temàtica i mencionant les principals teories.

3.1. Què és la coeducació?

El diccionari en línia de l'Institut d'Estudis Catalans (2013) defineix el terme coeducació com: "Educació idèntica i en comú de persones d'ambdós sexes".

La Real Acadèmia Espanyola en línia (2014), en canvi, com: "Enseñar en una misma aula y con un mismo sistema educativo a alumnos de uno y otro sexo".

Ambdues definicions tenen un punt en comú: centren l'atenció únicament en el fet d'educar a persones de diferents sexes (concretament dels dos sexes que contempla el binarisme sexual) en una mateixa aula i dins del mateix sistema educatiu.

Fent una reflexió sobre la definició de l'IEC, Núria Solsona, a *Ni princeses, ni pirates: Per educar nenes i nens en llibertat* (2016) destaca que aquest punt de vista no té en compte que "les nenes i els nens tenen punts de partida diferents" (p. 19).

Parteix de la mateixa base la sociòloga i exdirectora de l'Institut de la Dona Marina Subirats (1994) que, fent un repàs a l'evolució del terme al llarg de la història, arriba a la conclusió que "aquesta opció coeducativa suposa a cada etapa una recerca major d'igualtat, davant d'altres opcions que reforcen el manteniment de les diferències" (p. 50).

També veu la coeducació com un motor per erradicar les desigualtats en la nostra societat Elena Apilánez (2019), pedagoga especialitzada en teories feministes, que a més, destaca que la seva finalitat principal ha de ser eliminar qualsevol índex de sexisme en qualsevol espai educatiu.

Per tal d'assolir aquest objectiu, Ana Cabeza (2010) posa èmfasi en la importància de què el sistema educatiu elimini la jerarquització d'un gènere sobre l'altre, i remarca que aquest no s'ha de basar en què les nenes i noies s'adaptin al sistema de valors masculí.

Aprofundeix més en la necessitat de no imposar el model canònic masculí Nieves Blanco (2007), que opina que "coeducar, per les nenes, no pot significar prendre com a referent vàlid el que ja tenien els nens. I pels nens, ha de significar repensar el que tenien assignat" (p. 24) . Així doncs, veu en la tasca coeducativa la possibilitat d'educar fora del model dominant patriarcal i l'oportunitat de repensar de nou què significa ser nena i nen.

Tornant a Núria Solsona (2016), l'autora defineix el terme de la següent manera:

La coeducació implica promoure una educació amb una visió polièdrica que potencii la igualtat real d'oportunitats i l'eliminació de tota mena de discriminació per raó de sexe, així com la integració d'una manera explícita de continguts d'aprenentatge amb perspectiva de gènere. La coeducació és, sobretot, un canvi cultural que elimina l'androcentrisme i construeix una cultura en la qual les tasques atribuïdes als dos gèneres tenen el mateix valor, alhora que desapareix la imposició dels gèneres en funció dels sexes (p. 19).

Aquest treball pren com a punt de partida la definició de Solsona perquè engloba els elements essencials de les altres aproximacions i inclou matisos interessants. A part de mostrar el model coeducatiu com una opció per avançar cap a la igualtat de gènere i combatre el sexisme en la societat, destaca la importància de posar en dubte els rols

i estereotips atribuïts a cada gènere, desmantant la imposició del sistema sexe-gènere en si mateix.

3.1.1. La coeducació a Catalunya i a Espanya

El terme “coeducació” ha evolucionat al llarg dels anys, com ho han fet les diverses onades feministes, i, el que en un inici va néixer com a sinònim d’escola mixta, ha anat variant amb el context (Solsona, 2016). En el cas espanyol, la implementació de l’escola sense segregació de gènere va ser més lenta que en altres països occidentals a causa de la dictadura franquista. L’educació mixta es va instaurar definitivament a Espanya a partir del 1970, però aquest procés no va anar acompanyat d’una reflexió pedagògica sobre les desigualtats de gènere (Subirats, 1994).

Al llarg dels anys, com en els altres països on s’ha aplicat el model mixt, s’ha constatat que, tot i educar conjuntament a nenes i nens amb un mateix temari, el sistema continua perpetuant discriminacions sexistes. En altres paraules, s’ha vist que el model actual no garanteix una educació realment igualitària (Solsona, 2016). Encara que l’escola pot ser un mitjà per lluitar contra el masclisme a la societat, actualment no ho és, ja que els continguts, el llenguatge i els mètodes segueixen sent androcentristes (Barrachina, 2011).

Aquesta realitat es tradueix, posteriorment, en desigualtats de gènere en el mercat laboral que evidencien que, sota una falsa aparença d’igualtat, se segueix tractant de forma diferent a nenes i nens. Hi ha tres elements que ho exemplifiquen: en primer lloc, la dificultat de les dones per accedir a estudis superiors de tipus tècnics, que són precisament els considerats més prestigiosos; en segon lloc, el fet que les dones necessiten un nivell d’estudis superior al dels homes per aconseguir les mateixes oportunitats; en tercer lloc, la persistència de la bretxa salarial que se situa a Catalunya al voltant del 28% en relació a la mitjana espanyola (Donoso, Silvia i Portero, Chari, 2009). Aquestes desigualtats en el futur laboral tenen la seva arrel en el sistema

educatiu, que encara avui en dia participa en la reproducció i perpetuació de rols i estereotips sexistes.

De fet, com veurem més detalladament en el marc legal, el dret dels infants a ser educats en igualtat de gènere està contemplat tant en la legislació catalana com espanyola.

Per entendre quines són les debilitats del sistema actual i com es podria arribar a un sistema que fos realment coeducatiu, no només a nivell formal, sinó també a un grau pràctic, és necessari fer una revisió dels diversos conceptes a partir dels quals la pedagogia feminista ha anat dibuixant com hauria de ser un model igualitari. En el següent apartat, oferirem diverses visions sobre els conceptes bàsics per contextualitzar la idea de la igualtat de gènere en l'educació. Intentarem oferir una visió ampla de les diverses definicions de gènere, sexe, sistema binari i models coeducatius.

3.1.2. Aprenent a ser nena o a ser nen

L'antropòloga feminista Gayle Rubin (1975) va ser una de les primeres veus a parlar sobre la diferenciació entre sexe i gènere. De les seves idees, s'arriba a la conclusió que les diferències de posició social entre dones i homes no tenen origen biològic o innat, sinó que tenen la seva arrel en causes culturals.

Parteix de la mateixa premissa Simone de Beauvoir (1981) quan assegura que les diferències entre nenes i nens són mínimes, i que aquestes s'aprenen en els primers anys de vida, demostrant que els estereotips i rols de gènere són apresos.

Assumint que l'assignació de rols és una construcció cultural, Subirats (1994) subratlla que aquesta no és ni complementaria ni igualitària. És a dir, que no parlem de *diferències*, sinó de *desigualtats*, ja que l'assignació de rols a dones i homes comporta relacions de poder jeràrquiques en què allò assignat al sexe femení és infravalorat,

mentre allò *masculí* és considerat hegemònic. En resum, no es tracta d'una distribució de rols i valors equitativa.

3.1.3. Sistema sexe-gènere

Per entendre d'on sorgeix la desigualtat de gènere, hem de posar la mirada en l'organització de la societat patriarcal occidental a partir del binomi sexe-gènere. El conegut com a sistema sexe-gènere és el model binari i contraposat a partir del qual s'atribueix la categoria de femení o masculí (gènere), a l'individu, a partir de les seves característiques físiques i biològiques (sexe) (Solsona, 2016).

El terme "gènere" va ser introduït per autores feministes com Gayle Rubin o Joan Scott que van posar en evidència que l'assignació d'aquest a partir del sexe serveix com a mecanisme social per designar obligacions, prohibicions i drets diferents a dones i homes (Rubin, Gayle, 1975).

Aquesta distribució de poder en la societat és, segons Raul López (2011), desequilibrada i està sostinguda per una ideologia masclista, ja que atribueix més valor a la masculinitat, discrimina la feminitat i exclou a la perifèria tot el que s'escapa de l'heterosexualitat.

Per comprendre el funcionament d'aquest entramat, és útil analitzar individualment els diferents elements que hi participen.

3.1.4. Què és el sexe?

El sexe, en l'àmbit acadèmic, fa referència a la distinció entre individus a partir de raons anatòmiques i té a veure amb aspectes biològics. Respon, per tant, a termes científics i mèdics (Castellanos, 2006). Raul López, a *El sexe dels Àngels* (2011), el defineix com els diferents trets biològics que divideixen a les persones entre mascles i femelles.

Si bé és innegable l'existència de diferències biològiques entre òrgans genitals interns i externs, entre la seva funció en la reproducció de les persones i entre altres característiques sexuals com la càrrega hormonal, Marina Subirats (1994) descarta que això impliqui “capacitats, aptituds i actituds diferents entre persones” (p. 59).

A més, parlar en termes de binarisme sexual, en què només hi té cabuda ser dona o ser home, implica deixar de banda les persones amb característiques que el sistema sexe-gènere binari no contempla, com podrien ser les persones que tenen trets genètics i fenotípics propis de dones i homes de forma simultània (Iria Maraño, 2018).

3.1.5. Què és el gènere?

Tot i néixer amb característiques sexuals diferents, no naixem amb la consciència de ser dones o homes. El gènere és una classificació d'origen cultural que s'aprèn i que “no es basa en la genètica o la biologia, però que ens atorga una identitat concreta, una manera de ser, d'expressar-nos, d'actuar” (Solsona, 2016, pp. 21,22).

Aquesta classificació de les persones en gèneres té, segons Joan Scott (1990), dues conseqüències principals en l'estructuració de la societat occidental. En primer lloc, implica diferències socials entre els sexes i, en segon lloc, suposa una distribució desigual de poder entre individus.

Per descriure aquestes relacions de poder desiguals que es generen a partir del gènere, Maria Subirats (1994) parla de l'existència d'un ordre social jerarquitzat – el patriarcat –, on el gènere masculí és predominant i el femení és insignificant. Assegura que aquesta construcció social serveix com a línia per marcar les diferències entre persones i limita les possibilitats individuals d'un gènere. També en destaca el seu caràcter transversal que fa que travessi tots els àmbits de la vida; el treball, la política, les relacions interpersonals, la ciència, la cultura i, el que ens ocupa en aquest treball concretament: l'educació.

3.1.6. Identitat i expressió de gènere

A partir del sistema sexe-gènere s'estableix la *identitat de gènere*, que respon a la concepció de la pròpia persona, i l'*expressió de gènere*, que fa referència a la seva projecció social. A més, dins la lògica heteropatriarcal, es pressuposa que formar part d'un gènere implica l'atracció sexual cap al sexe oposat (Institut Català de les Dones, 2015). La següent taula serveix per visualitzar aquests conceptes i entendre quins casos queden exclosos del model hegemònic:

	Home	Dona	Exclusions
Sexe (dimensió biològica)	Mascle	Femella	Intersexuals
Identitat de gènere (autodefinició)	Home Masculí	Dona Femení	Transsexuals, transgènere, <i>trans</i>
Expressió de gènere (aparença)	Actiu, fort, valent, racional, competitiu, divertit, individualista, independent, mogut, segur de sí mateix, innocent, rebel, graciós ÀMBIT Producció (de béns i serveis) – esfera pública	Passiva, dèbil, poruga, insegura, emocional, cuidadora, dependent, tranquil·la, responsable, dòcil, competitiva amb les altres dones ÀMBIT Reproducció (de força de treball/ social) – esfera privada	Persones amb expressions de gènere no normatives, dones masculines, homes femenins
Preferència sexual	Dones (heterosexual)	Homes (heterosexual)	Lesbianes, gais, bisexuals, pansexuals, asexuals

Taula 1. Elaboració pròpia a partir d'informació de l'Institut Català de les Dones (2015).

3.1.7. Estereotips i rols de gènere

Els rols de gènere fan referència als patrons culturals que marquen quin hauria de ser el comportament d'homes i dones (Núria Solsona, 2016) i els estereotips de gènere són el conjunt de concepcions preconcebudes de com les persones, depenent del seu gènere, han de ser, actuar, sentir i viure (Institut Català de les Dones, 2015).

Núria Solsona (2016) mostra alguns dels estereotips que s'atribueixen als respectius gèneres:

Atributs considerats femenins	Atributs considerats masculins
Capacitat de tenir cura i de donar plaer	Estabilitat emocional
Bellesa	Autocontrol
Inestabilitat emocional	Agressivitat
Disponibilitat	Tendència a dominar
Passivitat	Assertivitat
Tendresa	Objectivitat
Submissió	Altes qualitats i aptituds intel·lectuals
Dependència	Afectivitat baixa
Subjectivitat	Aptitud per al treball científic
Afectivitat molt marcada	Racionalitat
Intuïció	Valentia i amor al risc
Feblesa	
Baixa autoestima	

Taula 2. Elaboració pròpia a partir d'informació de Núria Solsona (2016).

Com ja hem mencionat anteriorment, els estereotips assignats al gènere femení i masculí no són igualitaris, sinó que es fonamenten en una estructuració jeràrquica en què un gènere es posiciona per sobre de l'altre. Això succeeix perquè a les dones se'ls atribueixen les característiques més infravalorades i negatives, mentre als homes

se'ls assignen les més valorades i respectades, la qual cosa els situa en una posició de privilegi (Solsona, 2016).

3.1.8. Socialització de gènere

Els infants integren i assumeixen aquests rols i estereotips a través de la socialització de gènere, que és el procés a partir del qual les nenes i els nens van incorporant les pautes culturals femenines i masculines de manera que quan són adults aquestes semblen aparentment naturals (Institut Català de les Dones, 2015).

Dins d'aquest entramat hi ha diferents agents socialitzadors, que cobren més o menys importància depenent de l'etapa de la vida. Durant la infantesa, hi trobem la influència de la família, l'escola i els mitjans de comunicació, a partir dels quals els infants veuen, imiten i aprenen què significa ser nena o nen (Institut Català de les Dones, 2015).

Núria Solsona (2016) considera que l'escola té un paper molt important pel que fa a aquesta reproducció i transmissió de rols i estereotips sexistes, i que això és a causa que el sexisme està profundament arrelat a la nostra cultura i és el substrat en què es desenvolupen les pràctiques educatives. Aquesta perpetuació de les pautes sexistes es duu a terme majoritàriament de forma inconscient, perquè totes les persones són educades dins d'una societat que les legitima i normalitza, la qual cosa fa que s'integrin fins a semblar innates. És, malgrat això, precisament el seu caràcter cultural, el que ens ofereix el poder de desconstruir-les i intentar apostar per un nou model.

3.2. A les aules...

Les diverses perspectives teòriques que hem mostrat fins ara posen l'èmfasi en la importància de la coeducació en els centres escolars, però no expliquen com s'ha de dur a terme de forma pràctica. En el present apartat, farem una revisió de les autores més rellevants – des de Núria Solsona fins a Marina Subirats, passant per Iria Marañón - que han intentat sintetitzar quins són els eixos principals per fer que la coeducació a les aules sigui real i efectiva.

3.2.1. Crear referents a través dels materials didàctics

“Astrònoms, físiques, biòlogues, inventores, investigadores, pintores, escriptores, cineastes, militars... la història està repleta de dones que gairebé no se citen en els llibres de text, ni en les escoles, ni en les universitats, ni en els centres científics” (Marañón, 2018, p. 65). La falta de representació femenina, és a dir, la invisibilització de les dones, en els materials didàctics com els llibres de text, és un dels aspectes que, tot i estar dins del currículum educatiu formal, encara segueix perpetuant una clara discriminació sexista.

Els materials didàctics es continuen basant en una lògica androcèntrica en què, a les dones “se les ha esborrat de la història” (Marañón, 2018, p.65) i s'ha representat, únicament, el lideratge masculí (Barrachina, 2011). Això es pot veure a través de tres fets principals; la gairebé absoluta falta de referència a les aportacions que han fet les dones; la falta d'atenció als aspectes culturals, socials i històrics que poden ser especialment interessants per a elles; i la constant presència d'afirmacions sobre les dones que es basen en prejudicis i estereotips, i no pas en comprovacions objectives (Subirats, 1994).

“Per ser lliures, per poder decidir qui volen ser, per trobar el seu lloc en el món, les nenes i les joves necessiten referents” (Blanco, p.25). Amb aquestes paraules defensa

l'autora la necessitat d'oferir a les nenes una genealogia femenina per tal de fer visibles i donar valor a les experiències i als sabers que les dones han portat i porten al món.

Com quan Virginia Woolf lamentava, a *Una cambra pròpia* (1929), la carència que ha suposat per la literatura universal l'aïllament del punt de vista femení durant segles, Subirats (1994) assegura que aquest biaix sexista en el material acadèmic implica una important amputació a la història de la humanitat.

Per això, la representació equitativa de les aportacions de dones i homes en els materials didàctics ofereix una visió més completa i realista de la història que, no només és positiva per a les nenes, sinó també per als nens. Posar en escena el paper de les dones a la societat ofereix a les nenes referents d'igualtat, sense carències, sense ser dependents i sense trobar-se en una relació jeràrquica amb els homes. Pels nens, suposa una oportunitat de tenir una visió més complexa del món en què el gènere masculí no està sobrerrepresentat ni sobrevalorat i reconèixer els mèrits femenins sense sentir que aquests volen desplaçar-los o treure'ls-hi res (Blanco, 2007).

3.2.2. Educació afectivosexual

Actualment, l'educació afectivosexual és, quan es duu a terme, puntual, tardana i insuficient. Incloure en el currículum una assignatura emocional, afectiva i sexual de manera transversal és essencial pel desenvolupament personal de les criatures, ja que permetria educar als infants per a tenir unes relacions interpersonals sanes, conèixer el propi cos, la sexualitat humana, aprendre a expressar les emocions, tenir cura dels altres i potenciar el respecte mutu (Solsona, 2016).

Aquest tipus d'ensenyament, que es pot implementar des que són nadons, és primordial per evitar les desigualtats masclistes, ja que potencia l'educació sentimental masculina i permet als nens gaudir de la seva sensibilitat i empatia, a la vegada que empodera a les nenes i els permet confiar en elles mateixes (Apilánez, 2019). A més,

revertir el model de masculinitat hegemònica, en la qual es troba la gestió de l'agressivitat, és primordial per prevenir violències futures, entre elles la violència de gènere (Solsona, 2016).

3.2.3. Contes i literatura infantil

La literatura infantil és, també, imprescindible en la formació de les criatures. Núria Solsona (2016) destaca el poder educatiu i socialitzador dels contes i de la lectura en els infants, i remarca que a partir d'aquestes narracions les nenes i els nens aprenen a relacionar-se amb el seu entorn i es formen una idea de com actuar i comportar-se. A més, s'identifiquen amb els personatges, les seves històries i les seves limitacions, que reproduïxen els rols i els estereotips de gènere. En paraules de Subirats (1994), els llibres i els contes legitimen els models a seguir.

És precisament per la influència que exerceixen aquests materials en la formació de la personalitat i de les expectatives de les criatures, pel que és especialment important prestar-hi atenció i preguntar-nos si estan perpetuant les desigualtats de gènere.

Núria Solsona (2016) exposa alguns dels eixos principals a partir dels quals la literatura infantil pot transmetre el sexisme. Fa referència a la temàtica, als personatges, als diàlegs, a l'ús del llenguatge i als materials gràfics.

Pel que fa als personatges, Montse Barrachina (2011) assenyala que en la majoria de contes, les nenes hi surten representades amb els valors considerats tradicionalment positius per a elles, i així hi apareixen també els nens. D'aquesta forma, se sol mostrar a personatges femenins dependents, insegures, sensibles i tendres, mentre als nens, en sentit contrari, se'ls atribueixen valors com ser independents, segurs d'ells mateixos, valents i agressius.

Com ja hem comentat en apartats anteriors, es fa evident que aquesta distribució de valors no es basa en la simple diferència, sinó en la desigualtat, ja que aquells rols

atribuïts al gènere masculí són precisament els considerats com a més positius en la societat.

A més, Núria Solsona (2016) destaca també el paper de la literatura pel que fa a posar les primeres bases del que serà la creació dels mites de l'amor romàntic.

En relació als personatges, és útil fer una anàlisi quantitativa per ser conscients del quin percentatge en què hi apareixen les nenes i les dones a partir de dades objectives. Iria Maraño (2018) fa referència a *Gender in Twentieth-Century Children's Books*, un estudi del 2011 que va portar a terme la Universitat de Florida en què es van analitzar la representació de personatges femenins i masculins en els títols i personatges centrals de 5.618 llibres infantils. Aquestes són algunes de les conclusions a les quals van arribar (p. 53):

- El 57% dels llibres infantils analitzats tenen personatges masculins, mentre les dones protagonitzen el 7,5% de les històries.
- Pel que fa als personatges centrals, els masculins són un 1,6 més que els femenins.
- Entre el 25% i el 37% dels contes no tenien cap personatge femení que parlés. En canvi, tots els llibres analitzats tenien com a mínim un personatge masculí que ho fes.
- En els títols, els personatges masculins hi surten quasi dues vegades més que els femenins.

Per revertir aquesta situació, és important fer una revisió en clau coeducativa de les lectures que s'ofereixen als infants. Una bona manera de posar-hi remei és, en primer lloc, evitar els contes que reforcen els estereotips i, en segon lloc, introduir nous materials que proposin un model més igualitari.

Núria Solsona (2016) indica alguns dels aspectes als quals cal parar atenció a l'hora d'escollir literatura infantil coeducativa. Ens podem fixar, per exemple; en què els personatges no responguin als estereotips i rols de gènere; es respecti la diversitat

d'identitats i d'orientacions sexuals; es transmetin valors positius com el respecte, la igualtat, la cooperació i la no-violència; es mostrin relacions igualitàries com a forma de desconstrucció de l'amor romàntic; i què els personatges femenins i masculins s'hi representin duent a terme les mateixes activitats.

3.2.4. Jocs i joguines

Com la lectura, els jocs i les joguines són una eina lúdica pels infants que, a la vegada que els permet divertir-se, també els transmet valors que els forma com a persones dins de la nostra societat. En paraules d'Iria Marañón (2018), les joguines i els jocs “entrenen a les nenes i nens per ser dones i homes d'una forma determinada” (p.49).

Un dels mitjans pels quals el joc simbòlic participa en l'adquisició dels estereotips sexistes és a partir de la segregació de joguines per raó de gènere, fet que potencia rols diferenciats per les nenes i pels nens, i té com a conseqüència que els infants comencin a tenir profundament integrats els estereotips a partir de l'any i mig i els dos anys (Barrachina, 2011).

El sexisme en el joc i les joguines, que a més és potenciat i reforçat per la indústria i la publicitat, es caracteritza per; una representació esbiaixada i estereotipada de la realitat; la perpetuació de rols de gènere que tenen un fort impacte en les expectatives de les criatures; i un factor més invisible i, per tant, més difícil de detectar, que és la menor i pitjor representació de les nenes i les dones en les joguines en comparació a la dels nens i els homes, la qual cosa coincideix amb la invisibilització i la infravaloració d'allò considerat femení en tots els àmbits de la societat (Barrachina, 2011).

Una bona manera d'educar els infants en llibertat, sense desigualtats de gènere, és precisament oferir-los l'opció de triar entre una gran varietat de jocs i colors, procurant evitar les connotacions de gènere (Solsona, 2016). Dins dels centres educatius, Elena Apilánez (2019) considera necessari excloure les joguines i els jocs que transmetin valors que potenciïn el sexisme, el racisme, el colonialisme o el classisme.

3.2.5. El currículum ocult

Amb la implementació de l'escola mixta a Espanya i gràcies al desenvolupament de les diverses lleis d'educació, es pot dir que a Catalunya les dones han arribat a la igualtat formal, però aquesta no va acompanyada d'una igualtat real, ja que a la pràctica "se segueixen mantenint moltes formes de discriminació que es consideren *normals*, ja que formen part d'unes pautes culturals profundament arrelades en els individus" (Subirats, 1994, p.62).

Aquest conjunt d'hàbits i pràctiques sexistes que es duen a terme de forma gairebé imperceptible és el que, en l'àmbit educatiu, es coneix com a *currículum ocult o informal*, és a dir, "el conjunt de pautes i valors inconscients que es transmeten en la pràctica escolar i que perpetuen les normes socials establertes" (Barrachina, 2011, p.19).

Una bona manera d'estudiar el currículum ocult en la pràctica escolar és analitzant la interacció entre professorat i alumnat. A partir de diferents investigacions, algunes de les quals s'han dut a terme en centres catalans, es confirma "reiteradament que els docents, homes i dones, dediquen més atenció al comportament dels nens, els hi fan més preguntes, els hi donen més indicacions per treballar, els hi fan més crítiques i els renyen més" (Marina Subirats, 1994, p.69).

Si ens preguntem com afecta aquesta menor interacció en el comportament de les nenes, Subirats (1994) assenyala que "la investigació realitzada a Catalunya mostra que les nenes adopten actituds de passivitat creixent quan a elles també se'ls hi parla menys i, contràriament, augmenta notablement la seva participació quan són estimulades en la mateixa mesura que els nens" (p.69).

3.2.6. Expectatives diferents

Els adults posen unes expectatives diferents en nenes i nens, que solen encaixar amb els patrons socials hegemònics i, en conseqüència, amb els models de gènere

establerts. Aquesta realitat es tradueix inconscientment en un tracte diferenciat depenent del gènere de l'infant que, precisament, influeix en les nenes i els nens en les etapes més receptives de la seva vida (Solsona, 2016).

De fet, segons Solsona (2016), la infantesa - i concretament els primers anys de vida - són una etapa molt important, ja que tota la informació que obtenen els infants prové del seu entorn. A més, és un moment en què intentar assolir les expectatives que els principals agents socialitzadors (família i escola) tenen d'elles i ells, és un dels motors essencials en la seva forma de comportar-se.

L'autora exemplifica aquestes expectatives i tractes diferents amb la següent escena: quan es demana a persones adultes que interactuïn amb nadons de pocs mesos, aquestes actuen diferent quan se'ls diu que són nenes (encara que siguin nens) i quan se'ls diu que són nens (encara que realment siguin nenes). L'autora conclou que quan els adults pensen que el nadó és de gènere femení, els hi dediquen més somriures i carícies. En canvi, quan creuen que és de gènere masculí, se'ls sacseja més i es fan prediccions sobre la seva fortalesa i valentia (Solsona, 2016).

Aquesta realitat, que també forma part del currículum ocult, té com a conseqüència que les nenes aprenguin a estar disponibles per cuidar i ajudar als altres, a la vegada que se les prepara per estar preocupades per intentar agradar sempre. En canvi, es motiva als nens a reforçar la seva independència, activitat, mobilitat i a intentar assolir sempre els seus desitjos.

L'autora remarca que els hàbits de gènere i la jerarquia entre els gèneres (la creença que els homes són més importants que les dones) ja s'han assolit cap als tres anys. Que aquestes assimilacions es facin a edats tan primerenques, potencia l'opinió general de que nenes i nens es comporten diferent per naturalesa, però quan s'observa el seu entorn es fa evident que aquestes diferències van lligades als missatges que rep la criatura.

3.2.7. L'ocupació de l'espai

Un dels elements més ignorats i difícils d'analitzar pel que fa al sexisme, no només a l'escola, sinó en la societat en general, és l'ocupació que fan de l'espai nenes i nens (i dones i homes). En termes de coeducació, un bon àmbit per analitzar l'ocupació desigualtaria de l'espai físic són els espais d'oci, principalment els patis.

Si bé els patis són espais d'oci amb menys regulació pedagògica, és important que el docent hi pari atenció, perquè és precisament aquí on es projecten amb més llibertat les relacions sexistes, ja que es troba en un context en què el model cultural predominant és el masculí (Solsona, 2011). Els patis són un espai on els infants reproduïxen la competitivitat, l'agressivitat i el sexisme que els envolta i la utilització de l'espai en aquests s'ha demostrat desigual i separada per sexe. Montse Barrachina, 2011).

Si analitzem un patí escolar, trobem que mentre les nenes ocupen espais perifèrics i juguen a jocs menys valorats socialment (com les gomes o el sorral), els nens ocupen les zones centrals i la gran majoria de l'espai i ho fan a jocs més valorats socialment (com els jocs competitius i especialment el futbol) (Solsona, 2016).

D'aquesta manera, els nens aprenen a dominar l'espai el físic. En altres paraules, en el patí de jocs "els nens aprenen ser protagonistes de l'espai públic i a dominar-lo". En canvi, "les nenes aprenen a assumir el seu lloc secundari i a ser protagonistes dels espais perifèrics. Com si sabessin que l'espai no és seu, aprenen a cedir-lo amb facilitat" (Solsona, 2016, p.58).

3.2.8. El llenguatge

Per acabar, farem menció als usos sexistes del llenguatge. Modificar l'ús que es fa del llenguatge és una de les propostes que presenten més resistències per part de la societat i, en aquest cas, també del professorat. És important, en aquest sentit, parar

atenció a les reflexions de diferents autores sobre l'ús del masculí genèric pel que fa a la nostra comprensió de la realitat i a la creació de l'imaginari col·lectiu.

En llenguatge és una representació del nostre pensament i, consegüentment, és transmissor dels valors predominants en la nostra cultura. Per això, l'abús del masculí per descriure a tota la societat reflecteix el paper predominant de l'home en la societat (Barrachina, 2011).

L'ús regular i normatiu del masculí genèric es pot considerar una forma sexista d'utilitzar el llenguatge, ja que suposa l'exclusió sistemàtica de les nenes i dones. Utilitzar el masculí per designar col·lectius que inclouen a persones dels dos sexes, fins i tot quan la majoria de les persones són dones o nenes, o inclús quan en el grup només hi ha un nen o home, "suposa un abús del masculí, que té com a conseqüència ignorar i silenciar la presència de persones d'un sexe concret i contribueix a diluir la identitat femenina" (Marina Subirats, 1994, p.66).

Segons Nieves Blanco (2007), "no es pot educar en la llibertat, és a dir, coeducar, des de la negació de l'existència de les nenes que suposa l'exclusió del llenguatge" (pàg. 27). En altres paraules, no es pot educar en igualtat de gènere si a les nenes i a les dones no se les anomena.

Algunes de les opcions que existeixen per a corregir aquests usos sexistes del llenguatge són, o bé utilitzar desdoblaments (nenes i nens, mares i pares) o bé optar per substantius col·lectius (l'alumnat, el professorat, les famílies) (Montse Barrachina, 2011). Aquesta adequació epistemològica ofereix als infants una visió més completa i complexa de la realitat, mostrant la presència en termes igualitaris dels dos gèneres.

3.3. Marc legal

Amb l'objectiu de contextualitzar la coeducació dins del marc legal català farem una revisió de les corresponents lleis vigents al respecte. Per fer-ho, analitzarem la legislació en matèria d'educació i, seguidament, la normativa en matèria d'igualtat de gènere.

La focalització en la legislació catalana es justifica pel fet que, com indica l'Estatut d'Autonomia del 2006, tant l'ensenyament com les polítiques de gènere són competències autonòmiques exclusives. L'Article 110 del mateix Estatut indica que s'entenen com a competències exclusives aquelles que corresponen de manera íntegra a la Generalitat pel que fa a la funció legislativa, reglamentaria i executiva, per mitjà de les quals pot establir polítiques pròpies. Tot i això, per tal d'oferir una perspectiva més ampla, també farem una breu menció a les principals lleis estatals i a la normativa internacional.

3.3.1. Polítiques educatives

En relació a l'ensenyament a Catalunya, l'actual llei vigent és la Llei 12/2009, de 10 de juliol, d'Educació. L'article 2 d'aquesta llei assenyala la coeducació i el foment de la igualtat real i efectiva entre dones i homes com un dels principis rectors del sistema educatiu. En la mateixa línia, a l'article 77, considera que un dels criteris a tenir en compte en l'organització pedagògica del centre és la coeducació com a mitjà per afavorir la igualtat entre l'alumnat.

Pel que fa a la legislació espanyola, la darrera modificació de la Llei Orgànica d'Educació és la coneguda com LOMCE, la Llei Orgànica 8/2013 de 9 de desembre per a la millora de la qualitat educativa. Dins del primer apartat de l'Article únic, s'indica que l'escola ha de desenvolupar valors que fomentin la igualtat efectiva d'homes i dones i la prevenció de la violència de gènere. Més endavant, quan fa referència a la

modificació de l'Article 40, assenyala com a un dels objectius del sistema educatiu el foment de la igualtat efectiva d'oportunitats entre homes i dones.

3.3.2. Polítiques d'igualtat

Pel que fa a les polítiques d'igualtat de gènere catalanes, mencionarem dues lleis vigents: La Llei 17/2015, de 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes i la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista.

A l'Article 2 de la Llei d'Igualtat efectiva de dones i homes es defineix coeducació com a:

L'acció educadora que potencia la igualtat real d'oportunitats i valora indistintament a dones i homes en igualtat de drets, sense estereotips sexistes, homofòbics, bifòbics, transfòbics o androcèntrics ni actituds discriminatòries per raó de sexe, orientació sexual, identitat de gènere o expressió de gènere (art.2, LIEDH, 2015).

En el capítol IV també assenyala la coeducació com a part de les polítiques públiques necessàries per a promoure la igualtat efectiva entre dones i homes, i dins l'article 21, dedicat a la coeducació, s'indica explícitament que l'Administració educativa ha de fer efectiu el principi de coeducació, incorporant-lo "a tots els nivells i modalitats del sistema educatiu i l'ha d'introduir en la programació educativa i els currículums de tots els nivells" (art. 21, LIEDH, 2015).

L'apartat 3 del mateix article, menciona les actuacions que ha de dur a terme l'Administració educativa, on es destaquen:

a) La visibilitat de les aportacions històriques de les dones en tots els àmbits del coneixement i llur contribució social i històrica al desenvolupament de la humanitat.

f) La formació dels alumnes en l'ús no sexista ni androcèntric del llenguatge.

h) La implantació d'una educació afectiva i sexual que afavoreixi la construcció d'una sexualitat positiva, saludable, que respecti la diversitat i eviti tot tipus de prejudicis per raó d'orientació sexual i afectiva.

En darrer lloc, el punt 4 del mateix Article, diu que l'Administració educativa:

Ha d'oferir formació en coeducació al seu personal docent, incloses l'educació sexual i contra la violència masclista i l'orientació social, i garantir la presència de persones amb coneixements en coeducació en els òrgans responsables de l'avaluació, la inspecció, la innovació educativa i la recerca, en el Consell Escolar de Catalunya, en els serveis educatius i als centres educatius (art 21, LIEDH, 2015).

Pel seu costat, la Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista, assenyala que la coeducació - entesa com a acció educadora que valora indistintament a dones i homes, en igualtat de drets, sense estereotips sexistes i androcèntrics, ni actituds discriminatòries – té com a principi fonamental la prevenció de la violència masclista. També descriu, a l'article 21, que el caràcter de la coeducació ha de ser permanent i transversal.

Volem destacar que en el mateix capítol 4, que engloba totes les accions necessàries per a l'eradicació de la violència masclista que es poden dur a terme en l'àmbit educatiu, es fa menció a les següents actuacions: L'aplicació del principi de coeducació en tots els continguts curriculars; La supervisió dels llibres de text i d'altre material educatiu; La formació en la capacitat del professorat; i la incorporació en tots els graus, màsters i doctorats universitaris de continguts que assegurin que s'assoleixin els objectius d'aquesta llei.

En l'àmbit estatal, la legislació d'igualtat de gènere vigent és la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes. A l'article 23 s'indica que

un dels objectius de l'educació ha de ser el respecte en la igualtat de drets, llibertats i oportunitats entre dones i homes. A més, considera que s'han d'eliminar tots els obstacles que dificultin aquesta igualtat efectiva per raó de gènere.

En el mateix sentit, l'Article 24, que fa referència a la integració del principi d'igualtat en la política d'educació, indica que és responsabilitat de les administracions educatives garantir el principi d'igualtat i evitar comportaments sexistes que produeixin desigualtats entre dones i homes.

3.3.3. Àmbit internacional

A escala internacional cal citar el Conveni del Consell d'Europa sobre la prevenció i la lluita contra la violència contra la dona i la violència domèstica. Aquest Tractat Internacional dels Drets Humans, més conegut com a Conveni d'Istanbul, ratificat per Espanya l'any 2014 i vinculant en l'àmbit europeu, assenyala com a necessària la prevenció i l'educació en perspectiva de gènere per tal de lluitar contra les violències de gènere.

L'Article 14, referent a l'Educació, indica la necessitat d'incloure en tots els nivells de l'ensenyament "material didàctic sobre temes com la igualtat entre dones i homes, els papers no estereotipats dels gèneres, la solució no violenta dels conflictes en les relacions interpersonals i la violència contra la dona per raons de gènere" (CE, 2014).

4. Presentació formal del projecte professional

4.1. Planificació i elaboració del projecte professional

4.1.1. Planificació dels objectius

El primer pas del procés de preparació i elaboració del projecte professional ha sigut la delimitació dels objectius a assolir i, a partir d'aquí, la selecció dels mitjans per aconseguir-los. Es va establir com a objectiu principal la creació d'un reportatge escrit acompanyat de material visual i sostingut en una plataforma digital. La temàtica d'aquesta peça periodística, com ja s'ha mencionat en els apartats teòrics del present treball, és l'estat actual de la coeducació a Catalunya entès com a model educatiu amb la intenció d'educar en igualtat de gènere.

Un cop definit aquest objectiu general, s'han establert les principals vies per a fer efectiva la materialització del projecte professional, que són: el procés de documentació i recopilació d'informació, l'elaboració d'entrevistes a experts/es, l'escriptura del marc contextual i teòric en què s'emmarca el projecte, la producció de la fotogaleria, l'escriptura del reportatge i la creació de la plataforma digital que serveix com a suport de la peça periodística. En els següents apartats analitzarem més detalladament cadascuna d'aquestes fases.

4.1.2. Documentació i entrevistes

Com ja s'ha comentat anteriorment a l'apartat de metodologia, en el procés de documentació s'han consultat fonts primàries i secundàries per tal d'obtenir informació qualitativa i quantitativa. A partir de la documentació abstrreta de llibres, assajos, estudis i estadístiques, s'ha elaborat el marc contextual, teòric i legal i la informació obtinguda de les entrevistes presencial s'ha utilitzat per a l'elaboració del projecte professional: el reportatge.

4.1.3. Fotogaleria

Per dissenyar la fotogaleria, d'entrada ha sigut necessari decidir l'espai i el contingut que hi apareixeria. Tenint en compte que el reportatge s'emmarca en l'educació formal a Catalunya, s'ha fet una recerca i selecció dels centres públics catalans amb un pla coeducatiu i disposats a participar en el projecte. Aquesta ha sigut la fase en què s'han trobat més dificultats, ja que a causa de la protecció de la imatge dels menors, molts dels col·legis s'han mostrat reticents. Després de contactar amb una quinzena de centres, finalment l'escola Turó Blau de Barcelona ha accedit a que les fotografies es fessin en les seves instal·lacions.

Arribats a aquest punt, la planificació de les fotografies ha sigut essencial per treure el màxim profit de l'oportunitat. S'ha arribat a la conclusió de què de la sessió n'haurien de sortir unes 30 fotografies, de les quals finalment se n'aprofitarien una desena pel reportatge final. En el plantejament de les escenes, enquadraments i enfocament, ha condicionat el fet que no puguin sortir infants a les fotografies, així que s'ha intentat treure el màxim partit d'aquesta situació apostant per un to simbòlic. A més, s'ha procurat que es vegi reflectida la informació obtinguda a l'entrevista al director de l'escola, Ferran Català, incorporant, per exemple, l'aposta per uns lavabos mixtos i la presència d'un racó LGTBI i coeducatiu a la biblioteca.

Pel que fa a la selecció de les fotografies finals, en primer terme s'han descartat aquelles que no s'adeqüen als paràmetres tècnics a causa, per exemple, d'una exposició incorrecta o de l'aparició de soroll a la imatge. Passat aquest filtre, s'han seleccionat les que compleixen els criteris estètics i informatius desitjats, sent finalment 12 les fotografies definitives.

La darrera fase ha consistit en l'edició de les fotografies en la qual s'ha ajustat la saturació, l'exposició, la lluminositat i la nitidesa buscant una coherència estètica entre totes les imatges.

4.1.4. Plataforma digital

Per tal de decidir quin és el suport més adequat per aquest projecte, s'han tingut en compte els següents criteris: que sigui un format digital, que permeti treure el màxim profit a la part visual però que alhora sigui adient per un reportatge escrit i que, al mateix temps, sigui atractiu a nivell formal. Partint d'aquí, i havent considerat altres opcions com ara l'elaboració d'una pàgina web, finalment s'ha optat per l'elaboració d'una revista digital en format de PDF elaborada amb Indesign.

A nivell estètic, s'ha buscat un equilibri entre la informació escrita i el material visual, sempre procurant treure el màxim profit a la galeria fotogràfica. A més, s'han inclòs infografies d'elaboració pròpia que han seguit criteris informatius i estètics.

4.1.5. Cronograma

Seguidament, presentem el cronograma que s'ha seguit i el lloc que han ocupat les diverses fases mencionades anteriorment en el temps. La cronologia s'inicia un cop presentada la proposta final del projecte, en què ja s'ha delimitat que l'objectiu del treball és l'elaboració d'un projecte que consisteix en la creació d'un reportatge sobre la coeducació a Catalunya. Per tant, la cronologia engloba l'espai temporal entre el 3 de desembre de 2018 i el 3 de juny de 2019, que es tradueix en un total de 26 setmanes.

	Set 1	Set 2	Set 3	Set 4	Set 5	Set 6	Set 7	Set 8	Set 9	Set 10	Set 11	Set 12	Set 13	Set 14	Set 15	Set 16	Set 17	Set 18	Set 19	Set 20	Set 21	Set 22	Set 23	Set 24	Set 25	Set 26
Planificació del projecte																										
Documentació																										
Esriptura del marc teòric i legal																										
Selecció de les persones entrevistades																										
Elaboració de les entrevistes																										
Elaboració de la fotogaleria																										
Elaboració del reportatge																										
Maquetació del PDF interactiu																										

Taula 3. Elaboració pròpia

4.1.6. Recursos

Amb la intenció d'analitzar els recursos que han sigut necessaris per a l'elaboració del projecte professional, convé distingir entre els recursos humans i els recursos tècnics.

Els recursos humans es limiten, en aquest cas, a una sola periodista, si bé és cert que es distingeixen diverses tasques (documentació, execució de les fotografies, escriptura del reportatge, maquetació de la revista...) que podrien haver necessitat diferents perfils professionals com el de dissenyador/a gràfic/a o fotògraf/a. Els coneixements previs que han sigut necessaris són; un domini del llenguatge i criteris periodístics; coneixements de fotografia i edició; i nocions bàsiques de disseny i maquetació.

Pel que fa a recursos tècnics, es poden observar a la següent taula els que han sigut necessaris en funció de la fase d'elaboració del projecte:

Fase	Recursos utilitzats
Documentació i investigació	
Elaboració de les entrevistes	
Elaboració dels apartats teòrics	Programes ofimàtics bàsics de processament de textos (Microsoft Office)
Esctura del reportatge escrit	
Execució de les fotografies	Càmera reflex Objectiu Tripode
Edició de les fotografies	Adobe Photoshop
Elaboració de la revista	Adobe Indesign

Taula 4. Elaboració pròpia

4.1.7. Pressupost

Seguidament, presentem el pressupost que ha sigut necessari per a l'elaboració d'aquest projecte professional:

Recurs material	Pla o model utilitzat	Cost
Paquet Microsoft Office	Paquet Office 365 Personal* (Microsoft, 2019)	69,00€ anuals
Càmera i objectiu	Model Nikon D3500 amb objectiu integrat (Mediamarkt, 2019)	469€
Trípode	Marca Hama. Model Star 75 (Mediamarkt, 2019)	20,99€
Paquet Adobe	Pla de totes les aplicacions (Adobe, 2019)	96,76€**
Pressupost total:		655,75€

Taula 5. Elaboració pròpia

*El paquet escollit inclou els programes Word, Excel, PowerPoint i Outlook per Windows i Mac.

**S'ha optat per comprar les aplicacions per separat, ja que només se'n necessitaven dues: Photoshop i Indesign. El cost de cada aplicació és de 24,19€ mensuals, és a dir, 48,38€ mensuals en total que, multiplicant-ho pels dos mesos en què s'han utilitzat, suposen 96,76€.

4.2. Reportatge

Coeducació: Erradicar el masclisme des de la infància

La coeducació, per què?

El 64,4% de les dones catalanes ha patit, al llarg de la seva vida, algun tipus de violència masclista, segons les últimes enquestes de la Generalitat i, a Catalunya, es denuncia una agressió sexual – amb violència o intimidació - cada 12 hores, segons dades dels Mossos d'Esquadra del 2018. Al conjunt d'Espanya, 20 dones han sigut assassinades per violència masclista només en el que portem d'any i, des del 2003, quan es van començar a comptabilitzar els casos, les xifres s'elevan fins a 995 víctimes mortals, segons dades del Ministeri d'Interior d'Espanya.

Les dades parlen per si soles i posen sobre la taula la necessitat de prendre partit contra la xacra del masclisme, un problema social que va molt més enllà de les víctimes mortals que causa i que està format per violències quotidianes tan acceptades que en la major part dels casos passen desapercebudes. El sexisme impregna totes les esferes de la vida, des de la personal, fins a la pública i laboral, però és precisament aquesta transversalitat la que posa a l'abast del conjunt de la societat l'oportunitat d'erradicar-lo.

L'escola mixta no és sinònim de coeducació

Transformar el model educatiu per tal de garantir la igualtat real i efectiva de nenes i nens és una aposta a llarg termini en la prevenció de violències masclistes. Aquest és el plantejament des del qual neix el terme *coeducació*, que té a com a objectiu eliminar qualsevol mena de discriminació sexista dels centres escolars per tal de contribuir en l'assoliment de la igualtat.

“Ensenyar a nenes i nens un mateix temari en una mateixa aula, no converteix el sistema educatiu en igualitari”, explica Elena Apilánez, pedagoga especialitzada en teories feministes.

“La coeducació no es basa en afegir nenes, sacsejar i observar què passa”, insisteix, “sinó que és necessària una transformació integral des d’una perspectiva feminista”. Educar conjuntament no implica educar en igualtat, ja que tot i que la implementació de l’escola mixta a Catalunya i a Espanya va suposar un bri d’esperança d’assolir una educació sense discriminacions. Marina Subirats, ex-directora de l’Institut de la Dona, explica que amb els anys s’ha constatat que “dins de l’espai educatiu se segueixen reproduint discriminacions de gènere”.

El currículum ocult

Tot i que a nivell formal es podria considerar que s’ha assolit la igualtat, moltes de les discriminacions es continuen perpetuant en el currículum ocult. El currículum ocult o informal és el conjunt de valors i actituds que es transmeten de forma implícita en l’àmbit escolar i que no es recullen dins de la planificació educativa. Es poden transmetre valors implícits, per exemple, a través de les interaccions personals del grup-classe, els punts de vista des dels quals s’elaboren els materials didàctics o la jerarquia dins de l’organització escolar.

Són precisament aquestes discriminacions, que es reproduïen de forma inconscient, les que són més difícils de detectar, ja que s’emmarquen dins d’un sistema – el patriarcat – que les legitima. A més, com tots els individus ens hem socialitzat en una societat androcèntrica, aquestes pautes i convencions estan tan arrelades (també en els professionals de l’educació), que en la major part dels casos passen desapercebudes.

Crear referents a través de materials didàctics

“La història està repleta de dones que gairebé no es nombren en els llibres de text ni en les escoles”, escriu Iria Maraño a *Educar en el feminismo* (Plataforma Editorial, 2018) Conclou: “A les dones, se les ha silenciats i se’ls han usurpat el seu treball i els seus èxits”. A les dones, *se les ha esborrat de la història*.

Les dones i nenes estan infrarepresentades en els materials didàctics que es troben a les escoles. Mirta S. Lojo, psicopedagoga especialitzada en gènere, explica que aquests estan elaborats des d’un punt de vista androcèntric en què només es mostra “la història del lideratge masculí”,

ignorant les aportacions que han fet les dones a la història, l'art, la ciència, la tecnologia... Aquest biaix sexista suposa, segons Subirats, “una mutilació a la història de la humanitat”, que no només té conseqüències negatives per les nenes, que no tenen referents ni exemples en què emmirallar-se, sinó també pels nens, que aquesta sobrerrepresentació i sobrevaloració els ofereix una visió distorsionada de la realitat basada en una jerarquia en què allò masculí està per sobre d'allò femení.

Una mirada, un to de veu, una resposta que no es dona...

“Quan una nena torna a casa amb tota la roba bruta de fang, no cal dir-li de forma explícita que *les nenes no s'embruten* perquè ella capti que allò que ha fet no satisfà als adults”. Mirta Lojo explica que les expectatives que tenen docents i familiars de nenes i nens són diferents, encara que sigui de forma inconscient, i que això afecta en els infants en les etapes més receptives de la seva vida. “A vegades, és una mirada, un to de veu, una resposta que no es dona...”.

Les criatures, assegura Lojo “creixen en una socialització diferenciada i perceben, des dels primers anys de vida, que el que s'espera d'elles i ells no és el mateix”. Segons la psicopedagoga, això té com a conseqüència la integració i assimilació dels estereotips que se'ls pressuposa i fa que “quan es fan grans els reproduïxin de forma que semblen innats”. Lojo assenyala, però, que “negar que tots els missatges que reben en els primers anys de vida té un fort impacte en la creació de la seva personalitat, és negar una realitat”.

Contes: personatges, diàlegs i representacions sexistes

A través dels contes i la literatura infantil les criatures aprenen a comprendre, relacionar-se i presentar-se davant del món que els envolta. Per això, aquests materials tenen un pes decisiu en la transmissió de valors culturals i socials i, en tant que es troben també dins l'àmbit educatiu, cal tenir present el seu impacte en els infants.

El sexisme en la literatura infantil es pot veure, de forma evident, en la perpetuació dels estereotips i els rols de gènere, ja que els contes tradicionals solen reproduir els models de feminitat i masculinitat hegemònics, presentant personatges femenins dèbils, insegures i

sensibles i personatges masculins forts, valents i segurs. Altres elements que segueixen una lògica sexista i són més difícils de detectar poden ser: els diàlegs, la proporció en què hi apareixen nenes i nens, la temàtica, els materials gràfics que s'hi troben i la seva participació en la construcció dels mites de l'amor romàntic.

Dins de la pedagogia feminista, hi ha diferents punts de vista sobre com gestionar aquesta situació en els centres educatius. Mentre algunes autores, com Elena Apilánez, s'inclinen per “expulsar tots els materials que perpetuïn desigualtats de gènere, classe o raça de les escoles”, altres professionals com Mirta Lojo proposen “afegir nous models i, en el procés, utilitzar els tradicionals per fer-ne una lectura crítica amb els infants”.

Jocs i joguines sexistes

“Les joguines i els jocs entrenen a nenes i nens per ser dones i homes d'una forma determinada”, explica Iria Marañón. Com la lectura, el joc simbòlic també és una eina lúdica a partir de la qual els infants, a la vegada que es diverteixen, integren els valors de la cultura en què es troben. Si bé ja s'ha escrit molt sobre l'efecte de les joguines diferenciades per sexe en el reforçament dels rols de gènere, també hi trobem altres factors més difícils de detectar, com ara la menor i pitjor representació de les nenes i les dones a les joguines, estretament lligada amb la invisibilització i infravaloració general de la feminitat dins de la societat.

“Això no significa, però, que hàgim d'eliminar les cuinetes de les escoles”, opina Ivan Bordetas, coordinador dels tallers coeducatius d'infantil i primària de l'associació Candela, que considera que es poden utilitzar per reflexionar sobre el que significa jugar amb una cuineta i reivindicar-ho: “A partir d'aquí, per exemple, treballem en el fet de valoritzar les tasques de cura i la corresponsabilitat familiar”.

El centre pels nens, la perifèria per les nenes

L'ocupació de l'espai diferenciada que fan les dones i els homes és un dels elements més invisibles del masclisme quotidià que, darrerament, s'ha posat en el centre del debat públic a

partir de les campanyes contra el *manspreading* – actitud en què els homes s’asseuen amb les cames obertes ocupant més espai del que els pertoca – en els mitjans de transport públic.

Pel que fa a l’educació, un dels espais en què és més oportú analitzar la distribució desigualitària de l’espai físic són els patis, “en què sovint els nens ocupen l’espai majoritari i central i les nenes queden relegades als marges, on l’únic que poden fer és parlar o jugar a jocs més passius”, explica Ivan Bordetas. És justament en els espais de joc lliure on, afegeix Núria Solsona, autora de *Ni princeses, ni pirates* (Eumo Editorial, 2016) “els nens aprenen a ser protagonistes de l’espai públic i a dominar-lo” mentre, en canvi, les nenes “assumeixen el seu lloc secundari, com si sabessin que l’espai no és seu, aprenent a cedir-lo amb facilitat.”

L’educació afectivosexual, una assignatura pendent

“Actualment, l’educació afectivosexual arriba tard, si és que arriba”, afirma la psicopedagoga Mirta Lojo. Ara per ara, el sistema escolar no contempla una assignatura obligatòria i transversal afectiva, emocional i sexual que, segons Elena Apilánez, serviria per “empoderar a les nenes i ensenyar als nens a gaudir de la seva sensibilitat de forma plena”.

Segons Lojo, l’educació afectiva i sexual és necessària des dels zero anys, “ja que té a veure amb la forma en què tractem als altres, amb la consideració dels nostres propis desitjos i de les necessitats dels qui ens envolten, amb aprendre a ser assertius i en saber dir que no”.

Aprendre a dir que no

Una mare està pentinant a la seva filla que, en un principi, està somrient i sembla estar còmode. De mica en mica, però, la seva expressió va canviant, fins a passar de mostrar una certa incomoditat a convertir-se en una ganyota de dolor. Tot i això, la nena es queda callada, aguantant aquella sensació de dolor, i la mare continua. Aquesta és una de les moltes escenes a partir de les quals, ens explica Lojo, es pot treballar la prevenció d’abusos i de relacions abusives amb la canalla.

Llenguatge discriminatori

En una classe d'infantil, una nena fa estona que ha acabat l'activitat, però segueix asseguda esperant. La mestra, que ha dit que els *nens* que acabessin podien anar al pati, li pregunta perquè no marxa. Ella no s'havia donat per al·ludida. Aquesta és l'escena que una professora li explica a Mirta Lojo i que ella utilitza per exemplificar com, als 3 anys, les nenes i els nens encara no tenen assumit l'ús genèric del masculí.

Tot i això, aquesta situació canvia al cap de poc temps i a primer de primària les nenes ja tenen integrat que la paraula “nens” a vegades també les engloba a elles. Segons la sociòloga Subirats, aquest abús del masculí per designar a col·lectius que inclouen persones dels dos sexes “és una forma sexista d'utilitzar el llenguatge i suposa una exclusió sistemàtica de nenes i dones”. És una mostra més a partir de la qual els infants integren la infrarepresentació femenina i la sobrerepresentació masculina.

“L'abús del masculí genèric suposa l'exclusió sistemàtica de nenes i dones”.

Malgrat que modificar l'ús del llenguatge és una de les propostes que presenten més resistències per part de la societat, Núria Solsona mostra algunes de les opcions que existeixen per corregir aquests usos sexistes, que serien; optar per desdoblaments (nenes i nens, mares i pares), o bé per substantius col·lectius (l'alumnat, el professorat, les famílies).

Per què la coeducació no s'està aplicant a Catalunya?

La igualtat de gènere en mans d'iniciatives voluntàries

“Tot i que Catalunya té un recorregut de ja fa més de 30 anys en coeducació, les iniciatives segueixen sent majoritàriament voluntàries, ja que no hi ha mesures que la facin curricular i factible”, explica Mirta Lojo. “Això implica que l'educació en igualtat de gènere depengui de la menor o major sensibilitat dels centres”, remarca. Ivan Bordetas, de l'associació Candela, afegeix: “No s'hauria de dependre d'associacions externes com nosaltres que, amb una sessió

d'una o dues hores no podem canviar la realitat d'un centre". Així doncs, coincideixen amb que la coeducació hauria de ser transversal, continuada i estar garantida en l'ensenyament públic.

La coeducació hauria de ser transversal, continuada i estar garantida en l'ensenyament públic.

A més, Bordetas emfatitza en la necessitat d'incloure una perspectiva transaccional, és a dir, tenir en compte totes les altres desigualtats que travessen l'aula: el racisme, la xenofòbia, el classisme... "Cal assumir que el masclisme no és l'única discriminació que es troba a les escoles".

Formació del professorat

"La formació del professorat és primordial perquè la coeducació sigui possible, real i efectiva", assegura Ivan Bordetas. El mateix opina Elena Apilánez, psicopedagoga, que considera que s'ha de dur a terme "una transformació radical en els equips docents que estan al capdavant de l'escola pública i integrar la perspectiva coeducativa en els graus universitaris d'educació".

Ferran Català, director del Turó Blau de Sant Andreu, escola coeducativa i LGTBI friendly, considera que, actualment, no s'està formant adequadament al professorat: "hauria d'estar garantit per les universitats i que no es depengués de la bona voluntat dels centres". En el cas d'aquest col·legi, per tal d'instruir al professorat en igualtat de gènere i llibertat d'orientació sexual, han hagut d'optar per iniciatives externes i voluntàries.

Una legislació que no s'aplica

"La legislació vigent en relació a la coeducació està molt desenvolupada a escala catalana, espanyola i europea", assegura Lorena Garrido, jurista especialitzada en Gènere, i sentència: "No necessitem més lleis, sinó aplicar les que ja tenim".

"No necessitem més lleis, sinó aplicar les que ja tenim"

Algunes de les lleis que fan referència a l'educació en igualtat de gènere són; La Llei 12/2009 Catalana d'Educació, que assenyala la coeducació com un dels principis rectors del sistema educatiu i indica que és responsabilitat de l'organització pedagògica del centre garantir-la; La Llei 17/2015 d'Igualtat Efectiva de Dones i Homes, que remarca l'obligatorietat d'introduir-la en la programació educativa, a través d'eixos com: l'ús no sexista del llenguatge i la referència a les aportacions de les dones a la història; i la Llei 5/2008 del Dret de les Dones a Erradicar la Violència Masclista, que subratlla el seu paper clau en la prevenció de violències.

Tot i l'obligatorietat explícita d'aquestes lleis, “en la majoria d'escoles no s'estan complint”, assegura Garrido, que creu que estem davant d'un cas de “resistència d'aplicació de les polítiques públiques”. Lorena explica que una possible solució seria l'aplicació de sancions, com la retirada de subvencions, a les escoles que les incompleixin.

A més, Lojo, psicopedagoga, assenyala que “no hi ha mesures d'avaluació ni de control de l'aplicació d'aquestes lleis i que, encara que existissin, actualment els encarregats d'avaluar-ho no estan formats en termes d'igualtat. Així doncs, conclou: “les lleis, sense unes mesures més integrals que les acompanyin, acaben sent paper mullat”.

5. Conclusions i aprenentatges

L'elaboració del projecte professional presentat en aquest treball tenia com a objectiu, com es detalla en apartats anteriors, l'elaboració d'un reportatge escrit acompanyat d'una fotogaleria i sostingut en un mitjà digital. Els objectius han sigut finalment assolits i, durant el procés de creació i execució, s'han adquirit nous coneixements i aprenentatges, tant en la part teòrica com en la part pràctica. Ens disposem a fer una revisió a les diferents conclusions que hem pogut extreure elaborant aquest treball.

En primer lloc, cal destacar que la pregunta inicial de la qual parteix el reportatge, que es planteja si l'educació, i concretament un model coeducatiu, pot ser una eina per eliminar les desigualtats de gènere, queda resposta en sentit afirmatiu. Tot i això, un cop analitzada la situació actual a Catalunya, hem arribat a la conclusió que actualment encara es reproduïxen discriminacions sexistes a les aules. Aquestes passen desapercebudes perquè es concentren, sobretot, en el currículum ocult, és a dir, en valors i actituds implícits que reproduïxen, de forma inconscient, estereotips i rols de gènere, com pot ser el llenguatge, les interaccions o el contingut de contes i jocs. És precisament l'acceptació social de moltes d'aquestes convencions i la seva naturalització, les que en dificulten la detecció i eliminació.

A més, s'ha esclarit que actualment les iniciatives que aposten per una transformació del sistema educatiu encara són, majoritàriament, voluntàries. A partir de les entrevistes a Ivan Bordetas de l'Associació Candela, a la psicopedagoga Mirta S. Lojo i al director de l'escola Turó Blau, Ferran Català, s'arriba a la conclusió que aquesta falta d'actuació del sistema públic té com a conseqüència que la igualtat a les aules depengui de la sensibilitat dels centres i estigui en mans d'associacions externes que no arriben a tots els col·legis.

Aquesta falta de sistematització de l'educació en igualtat de gènere s'ha vist reflectida en el procés de selecció de les fonts primàries del treball, en què es van trobar dificultats per contactar amb centres que realment apliquessin un projecte coeducatiu.

Tot i que en un inici es considerava que la falta d'aplicació real de criteris coeducatius podia ser causa d'una falta de legislació al respecte, al llarg del treball aquesta hipòtesi ha quedat descartada. S'ha arribat a la conclusió, en canvi, de què és molta la legislació que regula, tant a escala catalana, com espanyola i europea, la coeducació i que, a més, ho fa de forma explícita, indicant clarament la seva obligatorietat. Gràcies a l'entrevista a la jurista Lorena Garrido s'ha comprès que algunes de les causes de l'incompliment de la llei són: la manca de sancions que penalitzen a les escoles que no la duen a terme, la falta de criteris d'avaluació per analitzar si es compleix o no, i la falta de formació als professionals dels centres.

Gràcies al procés de documentació previ a l'elaboració del reportatge, s'arriba a la conclusió que els principals eixos per aplicar la coeducació són: els materials didàctics, els referents, els contes, els jocs, l'ocupació de l'espai, l'educació afectivosexual i el llenguatge, entre altres. És destacable, també, la importància de contemplar la transaccionalitat, tenint en compte que hi ha altres desigualtats, com la xenofòbia o el classisme, que es troben a les aules. Finalment, s'ha observat que, fins i tot dins del camp de la pedagogia amb perspectiva de gènere, hi ha divergències d'opinió en certes qüestions, com en la necessitat d'expulsar definitivament o no els contes sexistes de les escoles.

Pel que fa a la materialització del projecte, és destacable la importància que ha tingut la correcta planificació cronològica i dels recursos que han sigut necessaris. En el mateix sentit, fem èmfasi en la rellevància d'una bona selecció de les fonts documentals i personals, en tant que han de seguir uns criteris de qualitat, vigència, actualització i concordança amb el context del reportatge.

Pel que fa a dificultats que s'han plantejat en l'elaboració de la peça periodística, cal destacar la reticència de les escoles a permetre que es fessin les fotografies en els seus centres a causa de les lleis de protecció de la imatge dels menors, fet pel qual s'ha hagut d'ajustar la fotogaleria per tal que no sortissin les criatures, però si les instal·lacions.

D'altra banda, és oportú remarcar la importància de plantejar-se bé el format i la plataforma en què es trobarà la peça periodística, ja que tot i que la idea inicial del present treball era presentar-lo en format de pàgina web, finalment s'ha considerat que el que més s'ajustava a les necessitats del reportatge elaborat era la creació d'una revista digital.

Finalment, es pot considerar que la conclusió més important a la qual s'arriba amb l'elaboració d'aquest projecte és que la transversalitat del sexisme, que es troba en tots els àmbits de la vida, exigeix la participació de tots els membres de la societat per erradicar-lo. En aquest sentit, des de l'àmbit de la comunicació, forma part de l'ètica periodística informar degudament sobre temàtiques que tinguin a veure amb les discriminacions de gènere i fer-ho de forma responsable.

6. Bibliografia i webgrafia

Apilánez, Elena (2019). *Educación sobre la libertad: Decálogo de principios para imaginar un sistema coeducativo*. Recuperat a: <https://www.academia.edu/> [Consulta 03/2019]

Adobe (2019) Recuperat a: <https://www.adobe.com> [Consulta 05/2019]

Barranchina , Montse (2011). *Coeducació, camí cap a la igualtat. Dossier Comunicar la igualtat i els nous valors*. Barcelona: Associació de Dones Periodistes de Catalunya.

Beauvoir, Simone (1981). *Le deuxième sexe*. Paris: Gallimard.

Blanco, Nieves (2007). *Coeducar es preparar para la libertad*. Málaga: Universidad de Málaga.

Cabeza, Ana (2010). *Importancia de la coeducación en los centros educativos*. Rioja: Universidad de Rioja.

Cáceres, María (2014-2015). *Constitución del individuo y transmisión de la desigualdad de género*. Jaén: Universidad de Jaén.

Conveni del Consell d'Europa sobre la prevenció i la lluita contra la violència contra la dona i la violència domèstica, Boletín Oficial del Estado.

Donoso, Sílvia i Portero, Chari (2009). *La igualtat d'oportunitats entre dones i homes al mercat laboral: El repte dels plans d'igualtat*. Barcelona: Secretaria de la Dona de CCOO de Catalunya.

Estat d'Autonomia de Catalunya (2006), Portal Jurídic de Catalunya.

Generalitat de Catalunya (2016). *Enquesta de violència masclista a Catalunya. Resultats destacats*. Recuperat a: <http://dones.gencat.cat/> [Consulta 05/2019]

Generalitat de Catalunya (2018). *Balanç de seguretat i activitat policial*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Generalitat de Catalunya (2018). *Dades sobre la violència masclista*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Institut Català de les Dones (2015) *Pam a pam coeduquem. Quadern pedagògic per al professorat del cicle formatiu de grau superior d'educació infantil*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Institut Català de les Dones. Generalitat de Catalunya. *Dossier Estadístic: Deu anys de la Llei del dret de les dones a erradicar la violència masclista* (2018). <http://dones.gencat.cat/> [Consulta 04/2019]

Institut d'Estudis Catalans (2013). *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (2a ed.). Consultat a <https://dlc.iec.cat/> [Consulta 03/2019]

Ley Orgánica 8/2013, de 9 de diciembre, para la mejora de la calidad educativa, Boletín Oficial del Estado.

Llei 12/2009, de 10 de juliol, catalana d'Educació, Portal Jurídic de Catalunya.

Llei 17/2015, de 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes, Portal Jurídic de Catalunya.

Llei 5/2008, de 24 d'abril, del dret de les dones a erradicar la violència masclista, Portal Jurídic de Catalunya.

López, Raul; Escola Lliure el Sol (2011). *El sexe dels Àngels*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona.

Marañón, Iria (2018). *Educar en feminismo*. Barcelona: Plataforma Editorial.

Mediamarkt (2019) Recuperat a: <https://www.mediamarkt.es> [Consulta 05/2019]

Microsoft Office (2019) Recuperat a <https://products.office.com/en-us/home> [Consulta 05/2019]

Ministerio del Interior (2018) *Portal Estadístico: Delegación del Gobierno para la Violencia de Género*. Recuperat a: <http://estadisticasviolenciagenero.igualdad.mpr.gob.es> [Consulta 05/2019]

Nacions Unides (2015) *The World's Women 2015: Trends and Statistics*. Recuperat a: <https://unstats.un.org/> [Consulta 02/2019]

Observatori de la Igualtat de Gènere (2018). *Dossier estadístic: Violència masclista 2018*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Olid, Bel (2017) *Feminisme de butxaca*. Barcelona: Angle Editorial.

Organització Mundial de la Salut (2013) *Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effect of intimate partner violence and non-partner sexual violence*. Recuperat a: <https://www.who.int> [Consulta 02/2019]

Real Academia Española (2014). *Diccionario de la Lengua Española* (24a edició). Recuperat a: <http://www.rae.es> [Consulta 03/2019]

Rubin, Gayle (1975) *The Tragic in Women: Notes on "Political Economy" of Sex*. Nova York: Routledge.

Scott, Joan (1990). *El género: una categoría útil para el análisis histórico*. Recuperat a: <http://fundacionhenrydunant.org> [Consulta 04/2019]

Solsona, Núria. (2016) *Ni princeses ni pirates. Per educar nenes i nens en llibertat*. Vic: Eumo Editorial.

Subirats Martori, Marina (1994) "Conquistar la igualdad: La coeducación hoy" a *Monográfico: Género y Educación*. Madrid: Organización de Estados Iberoamericanos.

Woolf, Virginia (1929). *A Room of One's Own*. Londres: Hogarth Press.

ANNEXOS

Treball de Fi de Grau | Universitat Autònoma de Barcelona

Grau: Periodisme

Títol: *Coeducació: Erradicar el masclisme des de la infància*

Curs: 2018/19

Autoria: Marina Llibre Martín

Professorat tutor: Gemma Gómez Bernal

Annex 1. Entrevista a Elena Apilánez, psicopedagoga especialitzada en teories feministes

- **En primer lloc, la teva experiència laboral i la teva formació acadèmica és extensíssima, ¿com et definiries?**

Doncs diferenciaria dues branques: la professional i la militant/acadèmica. La meua base acadèmica és la de Magisteri i Pedagogia i més tard m'he especialitzat en teories feministes. Considero que les dues branques, la professional i la militant/acadèmica, són necessàries per exercir el feminisme. He treballat en cooperació internacional, solidaritat internacional i des de 2011 treball en síntesis de processos i sistematització d'experiències. També he treballat en Polítiques públiques. Actualment treball en un equip subcontractat per l'Ajuntament de Barcelona en la direcció de Cooperació i Justícia Global per fer el seguiment i el tancament de les subvencions d'ONG de desenvolupament i cooperació.

- **Des del teu àmbit, com definiries què és la coeducació?**

La pedagogia feminista serveix per proposar accions coeducatives i té com a finalitat, en última instància, idear un sistema coeducatiu. Des del meu punt de vista, les accions coeducatives s'han de basar sí o sí en les teories feministes, no hi ha una altra manera de dur-les a terme i més concretament, s'han de basar en la pedagogia feminista.

En el disseny de les accions pedagògiques sempre hi ha una perspectiva teòrica, i en aquest cas, per dissenyar accions coeducatives, ens podem basar en la pedagogia feminista. La idea de base és passar d'un sistema eductiu a un sistema coeducatiu, la qual cosa no significa únicament tenir una educació mixta, sinó crear un model en què els gèneres apareguin d'una forma diferent i transformadora.

- **En què es basa, doncs, la coeducació, per tu?**

Per mi, la coeducació ha de partir d'un plantejament estratègic basat en el concepte de llibertat. És a dir, un sistema coeducatiu hauria de ser un sistema que eduqués per a la llibertat, i no la llibertat emmarcada en unes formes de vida determinades, sinó en la llibertat *desinhibida*. O sigui, s'haurien de potenciar *formes de ser persones* que vagin molt més enllà dels binarismes als quals estem acostumats.

- **A vegades, s'intenta dur a terme activitats coeducatives, però a la pràctica se segueixen reproduint les mateixes actituds que s'intentaven evitar. Quines són les causes de què passi això?**

Si ens preguntem per què la coeducació només es duu a terme de forma teòrica, i no pràctica, trobem l'arrel de la ineficàcia en intentar aplicar unes idees noves seguint el model anterior. Perquè hi hagi coeducació, hi ha d'haver un trencament. Això ho veiem per exemple, en el moment en què se segueix pensant en gèneres i en rols de gènere. A vegades proposem idees que volem que siguin transformadores però si no canviem l'imaginari, és impossible arribar a elles.

Algunes activitats, que potser tenen intenció coeducativa, són massa tradicionals perquè segueixen sent binàries. Se segueix pensant en el dimorfisme sexual, és a dir, en què les persones només podem ser homes o dones, en altres paraules, en l'existència de dos sexes contraposats.

També pot ser perquè moltes vegades pensem a proposar idees transformadores però utilitzem un imaginari i, per tant, un sentit comú, que segueix sent tradicional. No modifiquem imatges, contingut, no posem en qüestió nocions o vocabulari, i el seguim repetim fins i tot per parlar de coses en què aquest llenguatge queda obsolet. Tenim la consciència tan articulada al voltant de termes i nocions de la realitat, que desarticular-la significa treure'ns del davant tot l'imaginari que tenim, i això és difícil de fer. En aquest sentit, moltes vegades

la teoria utilitza idees, conceptes, nocions, que encara que vulguin significar una cosa diferent, en realitat no ho fan tant.

- **Què necessitem per fer un gir en aquest sentit?**

Per fer activitats realment coeducatives cal mirar la realitat social més enllà de la que normalment llegim, llegir la realitat social ràpidament és el més fàcil i és un error. Quan ampliem la nostra visió, la realitat es fa més complexa, la qual cosa no significa més difícil, sinó més rica i variada. És necessari un gir epistemològic per canviar les connotacions que tenen alguns conceptes en el nostre imaginari.

- **Com es pot aplicar a l'educació pública un model coeducatiu?**

Hi ha molts eixos des d'on treballar. Si parlem del sistema públic l'horitzó com a política pública seria crear un sistema públic coeducatiu, és a dir, un sistema públic no sexista.

En primer lloc, la formació en teoria feminista i en pensament feminista a les escoles de magisteri i en les aules de pedagogia és irrenunciable. Qui vulgui parlar d'educar en igualtat sense transformar l'imaginari del professorat, busca una cosa impossible.

Això va estretament lligat amb la necessitat de revisar amb profunditat el disseny curricular dels ensenyaments universitaris pels professionals de l'ensenyament, i això és una decisió de política pública que s'aconsegueix amb una llei. La transformació radical dels professionals que estaran al capdavant de l'escola pública és fonamental.

Aquí entra un dels principis que ja hem comentat: Un sistema coeducatiu s'ha de sostenir en la teoria feminista. La coeducació no es pot basar "a posar una assignatura", sinó que ha de ser transversal.

Una altra feina fonamental, i que s'ha de fer bé des del ministeri, bé des de les comunitats autònomes, o bé des dels centres, és oferir uns altres materials

didàctics. I no només això, sinó també censurar i expulsar materials didàctics sexistes, racistes, colonialistes, homòfobs... Estem parlant de llibres, jocs, pel·lícules, dibuixos...

- **Hi ha altres factors que hi juguin un paper important però que siguin més invisibles, com podrien ser les discriminacions fora del currículum oficial?**

I tant, per exemple és molt important l'ús que fan els centres dels espais, des de les aules, fins als patis, els passadissos, etc. Ens podem preguntar "Com decorem un centre educatiu? Què posem a les parets?". Si posem un dibuix, posem per cas, d'una dona negra amb el seu fill en braços que posi: "Ajudem als nens del tercer món", per exemple, estem sent sexistes, racistes i colonialistes.

La coeducació no es basa a afegir dones, o nenes, i sacsejar a veure què passa. Com col·locar a infants de diferents ètnies en una mateixa aula no crea tampoc una educació no racista.

Altres temàtiques molt interessants a treballar són la violència i la sexualitat. És necessari, per exemple, una educació sexual des de ben petits.

Tot i això, hem de tenir en compte els altres espais de socialització. Pressuposem sovint que, entre una certa edat i una altra, el que passa a l'escola és l'única cosa que passa a la vida d'un infant. No podem oblidar que hi ha agents socialitzadors molt potents, com la família o els mitjans de comunicació, que estan treballant al mateix temps. I aquests agents poden, fins i tot, entrar en competència amb els missatges que es llancen als centres educatius.

- **Podries citar alguna pràctica coeducativa que consideris eficaç?**

Una de les coses que funcionen molt bé a les aules és pensar en accions positives. Són polèmiques i hi ha qui les valora de "discriminació positiva", però això és una contradicció en si mateixa: una discriminació mai és un avantatge.

Les accions positives es basen a donar un cert privilegi en un context determinat, durant un temps concret, a una persona o col·lectiu que *necessiti* aquest privilegi. No s'han de fer de forma quotidiana, sinó de forma excepcional i, per exemple, poden funcionar com a normes o regles. Les podem utilitzar per donar visibilitat en un moment determinat, el que en teoria crítica s'anomena "fer aparèixer". Quan tu estàs *fent aparèixer*, estàs fent més complexa la realitat social.

També és útil pel professorat i per tots els que intentem treballar per a la igualtat aplicar la filosofia de la sospita i l'actitud crítica permanent. Això ens permet revisar-nos a nosaltres mateixos constantment.

- **Com defensaries la coeducació davant d'una persona que no la creu necessària?**

Normalitzant-la. No parlant de la coeducació o de l'educació no sexista d'una forma extraordinària o com una cosa singular o només teòrica, sinó donant-la per fet. És a dir, per exemple, jo puc donar per fet que amb 6 i 7 anys, els hi parlem de bisexualitat als infants, sense haver-ne de fer una cosa fora del que és comú.

Evidentment, aquí es poden xocar amb resistències per part de les famílies o els centres, per exemples, però és que per educar de forma no sexista s'ha de transgredir. Per transformar la societat, s'han de trencar les normes socials. No hi ha una altra manera de fer-ho.

Annex 2. Entrevista a Ivan Bordetas, coordinador d'infantil i primària dels tallers coeducatius de l'Associació Candela

- Quin és el teu paper a l'Associació Candela?

Bé, doncs jo treballo en el programa d'intervencions i participo en els tallers que fem a centres escolars. Concretament, ara sóc el responsable dels tallers que impartim a Primària i a Infantil, tot i que fins ara estava a adolescència, que és el nostre apartat més important.

- Què intenteu treballar en els vostres tallers de coeducació?

Realment, depèn de les necessitats de cada centre. Cada intervenció és diferent, ja que no nosaltres portem un guió, però anem avançant per on tira el grup. Precisament comencem a partir de les coses que surten dels mateixos infants, d'aquesta manera incidim en els temes que sorgeixen en aquella aula en concret. Alguns dels temes que podem tractar són, per exemple, els usos del patí o els conflictes grupals.

- I com arriben les escoles a vosaltres?

Fonamentalment ens contacten escoles públiques que ens troben, o bé a través del Catàleg de l'Ajuntament de Barcelona de Prevenció de Violència Masclista o bé a través de l'Acord Ciutadà per una Barcelona lliure de violència contra les dones.

L'Acord Ciutadà de Barcelona és una concertació entre entitats públiques i privades de Barcelona per treballar temes d'inclusió, convivència i prevenció de violències. L'Associació Candela hi és present en relació a la prevenció de relacions abusives en general.

Els nostres tallers són subvencionats fonamentalment a partir d'aquest acord, que ofereix a les escoles dos tallers a l'any. En cas que les escoles vulguin

ampliar-ho i fer més tallers, es fa a partir d'una contractació directa amb el centre, encara que no és el més habitual. El més comú és que ens contractin directament els municipis a partir dels pressupostos que dediquen a igualtat o a joventut.

- **Amb quines franges d'edat treballem?**

Treballem sobretot a Secundària, que és la branca principal de l'associació, conjuntament amb la formació de professionals, però també treballem a Infantil i a tots els cicles de Primària. És veritat, però, que de moment hem fet pocs tallers a Infantil. De moment, en aquestes edats sobretot tractem el tema de formació de docents i d'estudiants del Grau Superior.

- **Actualment fas tallers a infants del primer cicle de Primària (2n i 1r de Primària). Quines creus que són les característiques d'aquestes edats?**

Entre els sis i vuit anys ja tenen molt clar el sistema de gèneres i distingeixen perfectament el que consideren que és de nens i el que és de nenes, a més, d'una forma molt identitària ("Jo sóc nen,estic amb els nens i he de fer coses de nens"). Això es veu sobretot a partir de jocs, robes, colors... En resum, tenen molt assumit el que s'espera d'ell/es com a nens/es.

Tot i això, trobem diferències bastant significatives si els comparem amb edats més avançades. Per exemple, no tenen tan assumit el llenguatge políticament correcte com el tenen les nenes i els nens més grans. A partir de quart, cinquè, sisè, comença a ser difícil col·locar aquest coneixement més teòric en la seva pròpia vivència.

Quan es fan més grans, són capaços de dir que és una realitat injusta, de definir "masclisme" i d'utilitzar termes com "estereotip", però és difícil que es col·loquin a si mateixos/es com a agents reproductors.

Això amb petits no passa tant: és una vivència més descarnada de la injustícia, hi connecten molt més, tenen molt més aquest punt d'empatia, de rebel·lia, fins i tot.

- **Com es pot passar del coneixement teòric al coneixement pràctic i real?**

Nosaltres no insistim a donar-los-hi un aparell teòric, perquè realment no importa tant que coneguin el concepte “estereotip” o “gènere”. Per això diem que no fem xerrades, sinó que fem tallers. És veritat que sí que introduïm conceptes claus com diferència i desigualtat, poder i privilegi, però sempre ho fem de manera que es puguin transversalitzar i que cadascú es pugui sentir en un eix d'una forma o una altra. Per exemple, algú es pot sentir oprimat, no per qüestió de gènere però sí per control de la llengua.

- **I com s'aconsegueix connectar així amb els infants?**

Intentem fer-ho creant un ambient de confiança a l'aula; Canviem la distribució de l'aula, retirem les taules i fem una rotllana. Fem especial atenció a què es respecti el torn de paraula i també en què parlin en primera persona, del que saben i han viscut. Així el coneixement parteix de la seva pròpia experiència.

- **Què entenem per currículum ocult?**

El currículum ocult és el conjunt de situacions i pràctiques a través de les quals s'estan transmetent aquests valors en coses que teòricament no tenen càrrega de gènere. Per exemple, la manera en què triem els grups per fer jocs; les activitats i els jocs que proposem; els referents que utilitzem; l'espai que donem als infants perquè juguin al patí, etc.

Per analitzar el currículum ocult cal fer-ho de forma transaccional, assumint que la desigualtat a l'aula no està travessada només per desigualtat de gènere, sinó també per la racialització, el capacitisme...

- **Què fer per a què no sigui opcional i es compleixi el dret de tots els infants?**

El principal és la formació del professorat perquè aquest sigui capaç, de forma real i efectiva, d'educar en igualtat. A més, s'hauria de fer de forma transversal i continuada, perquè amb una acció que es duu a terme un o dos cops a l'any no es pot fer res. En la mateixa línia, no hauria de dependre d'associacions externes que, com nosaltres, podem fer sessions d'una o un parell d'hores. Hauria d'estar garantit en el currículum formal. És essencial, també, incloure una assignatura transversal afectivosexual obligatòria des de les primeres edats.

- **No parlem de diferència, sinó que parlem de desigualtat. Per què?**

Perquè la vivència no és només de diferència, la vivència és de desigualtat. Això es fa evident, per exemple, en una de les activitats que proposem als tallers en què li diem a un nen que corri com una nena. El que ell fa, en canvi, és el ridícul. Aquí mostrem que del que estem parlant no és d'una diferència, que en si mateixa no és dolenta, sinó d'una desigualtat. El problema és el valor que estem donant al que és femení i al que és masculí.

- **Si parlem d'accions concretes, com treballeu els rols i els estereotips de gènere?**

Sobretot a partir del que sorgeix de cada aula i del que diuen els mateixos infants, ja que cal tenir en compte que porten a l'esquena la motxilla del que senten a casa. Ens poden dir, per exemple, que a casa senten que "els nens són més forts però les nenes més intel·ligents".

Quan parlem dels rols de gènere, a l'aula a vegades els nens diuen que "les nenes no saben jugar a futbol". Llavors, a partir d'aquí, reflexionem sobre la línia de la vida. Els hi preguntem: "Penseu que si a una persona, pel que sigui, mai se li ha regalat una pilota, mai ha anat a veure el futbol, mai se li ha preguntat si li agrada, serà normal que li agradi el futbol? I després, si li agrada, creieu que li serà tan fàcil que pugui ser bona?"

També parlant de futbol i d'esports en general, a vegades diuen: “No! És que nosaltres les deixem jugar!”. Llavors, a elles els hi preguntem si les deixen jugar: “Sí”. Però us passen la pilota? “No”. I podeu ser capitanes? “No, no, mai som capitanes”.

- **I el sexisme en els jocs i les joguines, com el trebal·leu?**

La joguina en sí no té gènere, som nosaltres qui l'hi posem. Llavors, hem d'eliminar les cuinetes de les escoles? Doncs jo crec que no, el que hem de treballar és el què significa jugar amb una cuineta i posar en valor el que significa jugar amb ella. A partir d'aquí, per exemple, es poden valoritzar les tasques de cura i la coresponsabilitat familiar.

- **Tracteu també el llenguatge sexista?**

Sí, perquè les paraules també serveixen per descriure la desigualtat. Pot ser útil preguntar-los-hi quines paraules utilitzem per definir allò que és pitjor i ho veuen clarament quan el que consideren dolent és “ser una nenaza” o “ser com una nena”.

- **Les resistències en infants d'aquesta edat i en l'adolescència són diferents?**

Efectivament, els infants d'aquesta edat són molt més receptius. De fet, per mi, és molt més agraït fer un taller a primària que no pas fer-lo a secundària perquè el tipus de resistència és una altra. A secundària és a partir de no acceptar que es troben en una posició de poder i privilegi i a primària això no surt.

A primària es pot treballar més, per exemple, en les opressions que poden viure els nens per la seva sensibilitat i les seves emocions. Ells aquí sí que ho reconeixen: ja saben que no poden expressar de la mateixa manera els seus sentiments, la qual cosa es fa evident amb el tema del plor. Sempre surt el “és que clar, em deien nenaza”. Ho tenen claríssim. Així, ells també veuen que tenen

aquest mandat a sobre que els indica quin és el seu camí i que no es poden desviar.

A més, els infants empatitzen molt més fàcilment amb les seves companyes, tot i que això després no tregui que segueixin defensant, tant sí com si no, coses com que són més dolentes al futbol.

- **És important treballar amb aquestes edats per evitar certes conductes futures?**

Sí, és clar, això és molt evident en la forma de gestionar conflictes que tenen nenes i nens, que no és la mateixa. Els nens estan molt més familiaritzats amb la violència i això ho veiem molt clar en el taller de bullying. Quan parlem d'estratègies per a la prevenció i la defensa de la víctima, sempre surten ells amb actitud defensiva, que fins i tot mostren amb l'expressió corporal, traient pit, i dient que el que ells farien seria pegar-lo.

- **Per acabar, podries posar algun exemple d'alguna activitat que us funcioni especialment bé?**

I tant, una activitat que funciona molt bé és l'adaptació del conte *Un extraterrestre entre nosaltres* de Bianca Pitzorno. És una activitat completament teatralitzada en què un de nosaltres fa d'extraterrestre que acaba d'arribar a la Terra i llavors els alumnes han d'explicar-li com s'ha de comportar. A partir d'aquí, treballem els mandats de gènere, perquè el primer que fan els infants és preguntar-li si és nen o nena i l'extraterrestre diu que això no existeix al seu planeta. Amb això ajudem als infants a reflexionar per què determinades coses es consideren exclusivament per les nenes i altres pels nens.

Annex 3. Entrevista a Lorena Garrido, jurista especialitzada en Gènere i Igualtat

- **A Catalunya, pel que fa a l'educació, preval la llei catalana o la llei Espanyola?**

La Generalitat de Catalunya té competències plenes en matèria d'Educació, així que sempre preval la llei catalana. La llei espanyola només actua en els casos que no contempla la legislació autonòmica, però com aquesta està molt desenvolupada, hi ha poc marge.

- **Legislar en l'àmbit educatiu pot ser una via de prevenció de violències?**

Sí, sovint estem massa focalitzats en la via penal i ens oblidem de la prevenció i la detenció, en què l'educació pot ser una bona via per evitar violències futures. Quan volem treballar en temes d'igualtat en l'àmbit educatiu ho podem fer des de dos punts de partida: Des de l'àmbit de la igualtat i la no-discriminació o des de la identificació i la prevenció de les violències que es poden trobar en l'àmbit escolar.

- **Quin és el marc legal actual pel que fa a la coeducació a Catalunya i a Espanya?**

La legislació pel que fa a garantir l'educació en igualtat de gènere està molt desenvolupada, tant a Catalunya com a Espanya. Per citar algunes lleis que hi fan referència, hi ha per exemple la Llei estatal (1/2004) de Violència de Gènere que indica l'obligatorietat d'incloure en l'àmbit educatiu la perspectiva de gènere. I a escala autonòmica, tenim la Llei Catalana d'Educació (12/2009) que també ho contempla.

- **I pel que fa a la normativa internacional?**

En l'àmbit internacional hi trobem el Conveni d'Istanbul, un Tractat Internacional dels Drets Humans subscrit per l'estat espanyol que indica com a necessària la prevenció i l'educació en perspectiva de gènere per lluitar contra les violències de gènere.

Actualment, en l'àmbit jurídic internacional s'està debatent sobre la responsabilitat de l'Administració o dels estats per acció o omissió. És a dir, s'està plantejant que davant d'una de violència, els estats tenen responsabilitat no només quan actuen malament, sinó també quan no actuen. Això és el que anomenem violència institucional i responsabilitat administrativa per omissió. El professorat, els centres i les escoles públiques i concertades formen part d'aquesta administració.

- **Llavors, és necessari crear més lleis per tal d'assolir la igualtat de gènere a l'educació?**

No, no és necessari, el problema no és tant la falta de legislació, sinó la falta d'aplicació d'aquesta i la falta de sancions quan s'incompleix. És a dir, totes aquestes lleis ja contemplen l'obligatorietat, però igualment no s'estan aplicant. Per exemple, tots els col·legis haurien de tenir un pla d'igualtat i prevenció de violències segons la normativa catalana però, tot i que molts no el tenen, no se'ls aplica cap sanció.

- **Llavors, per què no s'està complint la normativa?**

Quan les lleis no es compleixen sol ser per dos motius: O perquè la societat no està suficientment conscienciada o perquè no hi ha sancions. La legislació no pot actuar pel que fa a la conscienciació de la gent, però sí que ho pot fer en l'aplicació de sancions. Actualment, com no hi ha una fiscalització de la llei que contempli penalitzacions en aquest àmbit, encara que les escoles incompleixin la normativa no se les castiga.

- **Quins mètodes es podrien utilitzar per controlar l'aplicació d'aquestes lleis?**

Els organismes de l'administració haurien de fer una vigilància i promoure, donar els mecanismes, la formació i les subvencions perquè els centres poguessin dur a terme la legislació.

D'altra banda, el Departament d'Educació de la Generalitat hauria de començar a dir explícitament que si no es compleix l'obligatorietat de la llei, per exemple en un termini en concret, es fiscalitzarà i s'establiran unes conseqüències per aquells col·legis que no ho hagin implementat, com la retirada de les subvencions.

Actualment, a causa d'aquesta falta de sancions, la llei s'aplica per modes, sense perspectiva real o com un bolet, sense una continuïtat. Es pot dir que ara mateix la perspectiva coeducativa depèn de la sensibilitat de la direcció del col·legi o de les famílies a través de l'AMPA o l'AFA, però no té un suport institucional.

- **I en accions concretes, en què es traduiria?**

Doncs, en primer lloc, cada escola té un projecte educatiu en què es marquen les pautes i els elements a partir dels que es treballaran. Aquest s'hauria de controlar per assegurar que contempla la perspectiva de gènere i de prevenció de violències.

A l'Educació Primària, per exemple, que correspon a l'etapa de la lectoescriptura, es pot treballar a partir de les joguines, els contes, les frases amb les quals aprenen a escriure... En general, s'hauria d'establir que el material didàctic no pot reproduir estereotips de gènere.

També seria interessant fer obligatòria la formació i el reciclatge del professorat en relació a temes de gènere.

Les accions positives també poden servir com una alternativa a les sancions, però tenen més resistència perquè la societat a vegades no les entén, ja que semblen una desigualtat a favor de les dones o una discriminació pels homes.

- **La formació de professorat en perspectiva de gènere està contemplada legalment?**

Sí, la universitat està obligada a incorporar la perspectiva de gènere en tots els graus. Una altra cosa és fins a quin punt s'aplica, ja que no hi ha una avaluació que analitzi si realment es duu a terme o no.

- **Seria convenient fer obligatòria la introducció d'una assignatura afectivosexual durant l'Educació Primària?**

Més que una assignatura curricular afectivosexual obligatòria, crec que seria necessari tractar-ho de forma transversal des de P3. Ara bé, fa falta crear una nova llei per això? No, només cal aplicar les que ja tenim.

- **En general, creus que falta visió de gènere en la legislació?**

No crec que el problema estigui en la legislació sinó en l'aplicació pràctica d'aquesta i en la interpretació que en fan els jutjats, l'administració, els centres... Hi ha lleis internacionals, estatals, autonòmiques i fins i tot locals. Jo crec que, més aviat, aquest és un cas de resistència en l'aplicació de les polítiques públiques i, també, una conseqüència de la falta d'avaluacions que analitzin fins a quin punt se segueix la normativa.

Annex 4. Entrevista a Ferran Català, director de l'Escola Turó Blau

- **D'on sorgeix la iniciativa d'adherir-vos al Projecte Educatiu d'Escoles Rainbow (PEER)?**

Precisament va sorgir de la Comissió de coeducació de l'AFA de l'escola. Dues mares ho van proposar i a partir d'aquí es va presentar un projecte que coordinava l'Associació de Famílies Gais i Lesbianes de Catalunya i que és una adaptació d'un programa que s'estava fent a la Gran Bretanya. Vam aconseguir una subvenció a través de la Filadora, un programa que destina part del sou dels càrrecs electes de Barcelona En Comú a impulsar iniciatives socials.

- **En el vostre projecte educatiu assenyalau com a element essencial la formació al professorat. Com dueu a terme aquesta formació?**

Concretament, la primera part de la formació es va basar a aprendre a ser conscients dels estereotips masclistes (que van molt lligats al rebuig cap al col·lectiu LGTBI) per tal de poder-los erradicar. A continuació, va venir entendre com les nenes i els nens ho poden passar malament a causa de la seva orientació sexual si no tenen cap mena de suport.

I bé, en resum, la formació es basa a aprendre a tractar aquestes situacions, en fer coses tan senzilles com, quan treballes el cos humà a P4 i a P5, ensenyar que tenir un òrgan sexual o una altra no indica necessàriament que siguis nena o nen. També hem inclòs, per exemple, els lavabos mixtos a tota l'escola, ja que quan segregues potser estàs obligant a una persona a anar a un lavabo que no és identificatiu del seu gènere.

- **Creus que actualment s'està formant adequadament als docents?**

No, no s'està fent. Jo crec que hi hauria d'haver una assignatura a la universitat. Actualment en els graus es tracta potser depenent del professorat, però no és

una assignatura obligatòria. Crec que s'hauria d'integrar de forma explícita en el temari. A més a més, aquestes iniciatives voluntàries topen amb bastantes dificultats, perquè hi ha poques iniciatives i poc finançament i no arriben a tot arreu ni a totes les escoles interessades. Hauria de ser una cosa més reglada.

- **Per altre costat, també destaqueu la importància de donar visibilitat al col·lectiu.**

Sí, això és important perquè una de les coses que no es treballa a les escoles és la visibilitat del col·lectiu LGTBI. Només es treballa quan hi ha algun cas a l'aula o a l'escola per tal que no se senti exclòs o exclosa, però sinó, normalment no se'n parla.

Llavors, el més important és parlar-ne amb naturalitat. Per exemple, nosaltres l'any passat vam treballar l'artista Keith Haring i vam fer referència a la seva homosexualitat. Aquesta és una bona manera de normalitzar a la vegada que es creen referents. És primordial utilitzar termes com "gai" i "lesbiana", convertir-los en quotidians per tal de treure'ls-hi les connotacions pejoratives.

El que fem és fer-ho de manera transversal, tractar-ho a totes les assignatures. A matemàtiques, per exemple, posar de tant en tant un enunciat en què la família estigui formada per dos pares o dues mares.

Una altra acció similar la vam dur a terme a la ludoteca, quan ens vam adonar que a les fotografies que teníem penjades només hi sortien nenes jugant a cuinetes i nens a construcció. Ho hem canviat i hem posat també nens disfressats de princeses, nens jugant a cuinetes... I és cert, perquè tot i que són les nenes qui juguen més a això, perquè tenen un fort condicionant darrere, els nens també hi juguen.

- **Tracteu el tema dels contes i la literatura infantil no-sexista i no-homòfoba?**

Sí. Tenim un racó Rainbow a la biblioteca amb contes i llibres amb contingut LGTBI, de coeducació i contra els estereotips masclistes. També participem en el projecte *La Maleta de Llibres* amb la Biblioteca Can Fabra.

És molt complicat, perquè clar, la majoria de contes tradicionals tenen tots un caràcter bastant masclista i reproduïen molts estereotips de gènere. Per això **intentem tenir contes des de P3 que trenquin amb aquests rols establerts**. És molt important perquè els infants estan rodejats d'aquests missatges: a la televisió, a la publicitat, als catàlegs de joguines del Corte Inglés... A tot arreu.

- **Feu referència, també, a la importància de crear un entorn segur i de confiança. Com ho aconsegiu?**

El tema de l'entorn segur es basa precisament a saber tractar als infants LGTBI. Són moltes coses a les quals a vegades no es para atenció, com cuidar el llenguatge, no segregar per motiu de sexe els lavabos, etc.

- **Treballeu l'educació afectivosexual en infants de 6 a 8 anys?**

En infants d'aquesta edat tractem sobretot el tema afectiu, l'educació sexual la iniciem al cicle superior. Quan parlem d'afectivitat a aquestes edats ja intentem transmetre, doncs bé, això, que es pot estimar a dones i a homes, ensenyem a apreciar la diversitat... De fet, en el nostre codi, fem menció a aquestes diversitats que poden ser, per exemple, familiars, de gènere, d'orientació sexual, etc.

- **La Comissió de coeducació de l'AFA és qui va impulsar el projecte LGTBI. Com valoraries la situació actual de la coeducació al vostre centre?**

Doncs bé, intentem tractar-la des de diferents punts. Per un costat tenim la formació a les famílies, als docents i als monitors. Aquest any ens hem centrat

en la formació als monitors i hem treballat el tema dels patis coeducatius. Enguany els infants han pintat els bancs de l'escola amb els colors *rainbow* i l'any que ve seguirem, amb més finançament, amb projectes per fer els patis més igualitaris.

- **Per acabar, com valoraries els resultats que us està donant aquest projecte?**

La veritat és que ara portem dos anys i estem molt contents, el que em fa sentir més orgullós de tot és la naturalitat amb què ho parlen els infants i el coneixement que tenen del món LGTBI. A més, crec que això pot ajudar a prevenir actituds com el bullying en el futur.

Annex 5. Entrevista a Mirta S. Lojo, psicopedagoga

- **Per què actualment la coeducació és teòrica però no es trasllada de forma real i efectiva a les escoles?**

A Catalunya hi ha un recorregut de ja fa més de 30 anys en coeducació però hem de pensar que són, per una banda, iniciatives voluntàries, és a dir, que a nivell de sistema educatiu no s'ha implementat i, per altra banda, hem de pensar que totes les esferes de la societat – culturals, laborals i fins i tot personals – estan emmarcades en el patriarcat.

Per tant, rebem de manera quotidiana, durant tots els anys de la nostra vida, una sèrie d'estímul, que alguns no arribem a processar ni conscientment, i per molt crítica que sigui l'actitud que es té davant de les opressions hi ha coses que a les que potser personalment es fa impossible donar la volta. Per això, encara que s'ha intentat molt, l'objectiu és tan ambiciós que és molt difícil que es produeixin els canvis amb el ritme i la qualitat que voldríem. Ni de bon tros.

- **El professorat també està exposat a tots aquests estímul. Creus que una de les peces fonamentals és la formació a professorat per assolir la coeducació real?**

Des del feminisme sempre hem mantingut que la clau és la formació al professorat perquè les accions coeducatives que es fan amb la canalla, que se'n fan, són puntuals. Per tant, la formació del professorat per treballar des d'una altra mirada és molt important, i això és una cosa que ni es fa ni sembla que hi hagi una voluntat de fer-ho en un horitzó proper.

- **Però en canvi, a la Llei Catalana d'Educació indica explícitament com a obligatòria la formació a professorat amb visió coeducativa...**

I a més, hi ha altres lleis que ho indiquen, com la Llei d'Igualtat efectiva entre dones i homes, la Llei del Dret de les dones a erradicar la violència masclista i la

Llei per lluitar contra la Lgtbifòbia. Totes aquestes lleis parlen de treballar en la coeducació. Fins i tot, per norma, hi ha d'haver en cada consell escolar una persona referent de coeducació. A la pràctica, en molts centres no hi és i en altres centres hi és però sense la formació necessària i sense els mecanismes de control per tal de controlar-ho.

Per exemple, actualment, moltes escoles posen en el seu PEC (Projecte Educatiu de Centre) que són escoles coeducatives quan en realitat això no és veritat però, a més a més, no hi ha mesures per avaluar-ho. Això ho hauria de fer inspecció educativa. Inspecció educativa ni té la formació ni l'objectiu de dur-ho a terme.

En la mateixa línia, d'aquí poc sortirà des del Departament d'Educació el Protocol contra la violència masclista entre l'alumnat. Totes les iniciatives són positives i aporten, però la primera pregunta que ens fem és: qui tindrà la formació per identificar una violència que està completament interioritzada i que molts dels indicadors passen desapercebuts per la majoria de la gent? Si no hi ha una sensibilització i una formació en el tema, primer, no s'identificarà com a violència masclista i, després, un cop s'identifica, les persones que han de treballar amb el grup classe, quina preparació tenen?

Per tant, està molt bé que s'apliqui el protocol però si això no va acompanyat de mesures més integrals acaba sent paper mullat.

- **Tirant una mica enrere, per entendre els inicis, quan es diu que la coeducació no és un sinònim d'escola mixta, què es vol dir?**

Crec que és precisament per aquesta confusió que moltes escoles s'autodefineixen com a coeducatives. Clar, fa molts anys les escoles eren segregades, en un moment determinat s'ajunten en un mateix espai i l'idea era que les escoles fossin coeducatives, és a dir, que l'educació que rebien nenes i nens fos comuna en tots els sentits. Però què va passar? Doncs que es va mantenir el currículum de les escoles que eren exclusivament de nens. Això ha provocat que, per exemple, a nivell de contingut no hi hagi una història de les

doncs, sinó que la història hegemònica sigui la dels homes com a protagonistes. Això es trasllada a tots els àmbits, no apareixen les dones científiques, les dones matemàtiques... No hi ha hagut una intenció històrica d'incloure a les dones, sinó precisament el contrari, i això es veu reflectit també en el currículum educatiu, en el currículum explícit i formal.

- **Com creus que afecta les nenes el fet de no veure's representades en tots aquests àmbits dins del material didàctic?**

Doncs és molt perjudicial tant per les nenes com pels nens. Els nois estan en un context de sobrerrepresentació que fa que la seva forma d'estar en el món és reforçant aquest paper de les dones com a inferiors. Les nenes i noies, en general, com hem fet històricament, crec que tenim diverses estratègies de resistència però és clar, l'estructura no canvia, el sistema no canvia. Les resistències al canvi són molt profundes.

- **I l'ús del masculí genèric i normatiu, com les i els afecta?**

Doncs mira, hi ha exemples de nenes i de nens que quan arriben a P3, el primer esglaó de l'escolarització formal, diferencien quan es parla de nenes i quan es parla de nens. Això, al cap de poc temps, canvia.

M'explicava una companya que un nen de 3 anys arriba a casa seva i li diu a la seva mare "mama, t'he d'explicar una cosa però el papa no ho pot saber: a l'escola estem preparant una festa, però no li diguis res al papa!" i quan la mare li pregunta "i com és això?", el nen respon que la mestra els hi ha dit que, sobretot, no li diguin res als pares.

Un altre exemple, que és un clàssic, és quan una mestra d'Educació Infantil diu que els nens que acabin podran sortir al pati. I una nena, que fa estona que ha acabat, està asseguda esperant. No se sent eludida quan diuen "nens", i això està passant a Educació Infantil.

Això canvia, quan estan a primer i segon de primària, ja saben que quan diuen “nens”, a vegades volen dir nenes també. Tot i això és un aprenentatge que es fa en el procés de socialització secundària, és a dir, a l'escola. És en aquest espai, en què estan en grups grans d'infants de la mateixa edat, on viuen aquest procés socialitzador d'infrarepresentació de les nenes i sobrerepresentació dels nens.

- **Els infants d'entre 6 i 8 anys ja tenen completament assumida la seva identitat de gènere i els rols i els estereotips de gènere?**

A partir dels 2 i els 3 anys, tant la identitat com els rols de gènere ja estan pràcticament fixats. Però insisteixo: és un aprenentatge. Cap persona neix amb la informació de com ha d'estar en el món pel fet de ser nena o ser nen, o no sentir-se ni nena ni nen o les dues coses. És un procés de culturització que ens fa persones.

I clar, el context de cada infant és diferent (la família, l'escola, la cultura a la qual tenen accés, les pel·lícules que veuen, els contes que llegeixen...). I hi pot haver contextos molt estereotipats, per això es donen casos de nens que jugar amb coses o vestir amb colors que consideren de nenes és, per a ells, realment un atac, una ofensa. Això, a l'inrevés no passa, les nenes no s'ho prenen així. Això mostra la desvalorització del que és femení davant del que es considera que és masculí, que està sobrevalorat.

Però clar, fins a quin punt aquest procés que es viu de socialització et determina? Jo sóc bastant oberta, penso que hi ha persones que no l'assumeixen al cent per cent (com el cas dels estereotips) i que pot haver-hi processos d'evolució d'aquesta identitat.

- **Les diferències de comportament entre nenes i nens, a què es deuen?**

És que fins i tot des d'abans del naixement, les representacions dels adults que envolten la criatura ja comencen a configurar com serà aquest infant. Quan vas

a comprar roba d'un nadó que encara no ha nascut, ja et pregunten si serà nena o nen, perquè fins i tot abans de néixer ja s'ha de decidir quin color se li posarà.

I un cop ha nascut, veiem la diferència per exemple, en com s'agafa el nadó. Si fem l'exercici d'observar-ho, quan és una nena s'agafa amb tendresa i amb cura, i quan és un nen el sacsegen molt més, se li dediquen paraules més enfocades a la seva masculinitat i fortalesa. I tot això es fa en un moment en què s'estan formant totes les connexions neuronals dels infants, en què elles i ells s'estan formant la imatge que tenen del món. Doncs clar, tot això té un efecte. Pensar que aquesta socialització de gènere diferencial no té cap impacte és negar una realitat.

A més, la diferenciació que es fa entre el que és biològic i el que és cultural actualment està superada perquè és una separació de línies molt fines que és difícil de separar. Voler diferenciar perfectament el que és innat i el que és après, el que és ser nena o ser nen, és molt binarista.

- **I quan els infants creixen els adults seguim posant expectatives diferents a nenes i nens?**

I tant, i no cal que sigui de forma explícita. Quan una nena torna bruta de jugar no és necessari que se li digui “les nenes no s'embruten”, a vegades és només un silenci, una mirada, una resposta que no dónes i que la nena està esperant: “que t'ho has passat bé?”. Tot això es projecta i elles i ells ho noten.

- **Com aprenen els infants?**

Els infants aprenent de tot, és un conjunt. El procés de socialització serveix per fer-nos membres de la societat en què hem nascut. Llavors hi ha uns codis culturals, comunicatius, etc. I en una societat patriarcal com en la qual vivim, aquests estan emmarcats en el sexisme. Els models familiars, els models dins de la pròpia l'escola – on l'educació que té més a veure amb les tasques de cura està molt feminitzada i a partir de l'educació secundària hi ha més professors

homes –, els referents a les pel·lícules i els contes... En resum, totes les pràctiques socials porten aquesta càrrega opressiva del sexisme.

A part, perquè l'educació en aquest cas coeducativa sigui real i no només teòric, ha de partir sempre, com tots els aprenentatges, de la pròpia experiència dels infants. D'allò que viuen i coneixen.

- **Es naturalitza més, en els nens, l'ús de la violència? Ja és present una diferència entre nenes i nens de 6 a 8 anys?**

Sí, perquè forma part de la construcció de la masculinitat, que té un element de la violència molt fort. Com a les nenes se'ls imposa que han de ser sensibles, abnegades i tenir cura dels altres, als nens se'ls diu que no han de tenir por, que han de ser valents, que han de resoldre els problemes amb iniciativa... Clar, tot això va creant la seva personalitat.

- **Treballar en aquest sentit pot ajudar a prevenir violències futures?**

Sí, jo crec que s'ha de treballar molt amb els nens. Sempre es parla de les nenes: que han de fer més esport, que han de ser més visibles... I els nens, com si el problema no anés amb ells, com si el problema del masclisme fos un problema de les dones.

El problema més greu és el dels homes que no revisen la seva construcció de la identitat. És molt greu això.

Així que per exemple, ensenyar des de les primeres edats als nens a fer tasques de cura dels altres, de neteja, etc., pot ajudar a capgirar la producció i reproducció d'aquests rols estereotipats.

Segurament, si l'educació fos diferent, els nens no tindrien aquesta constant necessitat de demostrar com de valents i de forts són i possiblement baixaria el grau de violència. Perquè, de fet, els primers afectats per la violència masculina són els mateixos homes. Al voltant dels 20 anys, les morts dels nois tripliquen el

de les dones, ja que solen ser més violents i tenir més actituds temeràries: consum de drogues, conducció irresponsable, pràctiques d'esport de risc... Tot això té a veure amb la masculinitat hegemònica.

- **Per altra banda, consideres oportuna l'educació afectivosexual des de petites i petits?**

Si, des dels 0 anys. L'educació afectivosexual té a veure amb com ens relacionem amb les persones, la consideració de les necessitats de l'altra persona, la consideració dels teus propis desitjos, l'assertivitat, el fet de saber dir que no, de ser capaç d'expressar amb paraules el que sents i el que et passa, el fet no fer res que no vulguis fer, etc.

Per exemple, hi ha un material per treballar la prevenció de l'abús sexual infantil, en què uns actors i actrius representen unes escenes i fan un taller amb les criatures. Hi ha una de les escenes en què surt una mare pentinant a la seva filla i al principi la nena està bé, però hi ha un punt en què li comença a fer mal. A partir de situacions així es pot fer prevenció de les relacions abusives, el respecte en les relacions, etc.

Tot això fa referència a les relacions d'amistat, de parella, de família i també amb nosaltres mateixos, amb el nostre propi cos.

- **I l'educació sexual, com s'hauria d'incloure?**

S'ha de sistemitzar, s'ha de fer durant tota l'escolarització i s'hauria de ser curricular.

Actualment a l'escola no es parla de la sexualitat fins als 14 o 15 anys, que és quan es fan tallers per informar de mètodes anticonceptius i prevenció de malalties infeccioses i, clar, amb Internet, a partir dels 10 anys ja es pot tenir accés a la pornografia. Que a la preadolescència la pornografia sigui l'educació sexual que reben els joves posa els pèls de punta. I la veritat és que hem de garantir que tots els infants puguin obtenir aquesta educació, ha de ser integral.

Ara per ara, arribem als 14 anys, que segurament ja fem tard i, a més, és una acció puntual, en els casos en què es fa.

- **A què es deu aquesta manca d'educació emocional als centres educatius?**

Això forma part, malauradament, de l'onada neoliberal que vivim a tots els nivells de la societat, ho veiem en l'educació però també en totes les altres esferes, com en l'art, en què parlem "del mercat de les obres d'art" i de "la indústria del cinema".

Seguint aquesta línia, actualment des de l'educació s'està ensenyant a la canalla a competir, a ser els millors, i no pas a formar-los com a persones i a treballar els valors. Tot això està bastant deixat de banda.

I el neoliberalisme salvatge que estem vivint és el sùmmum del patriarcat. El capitalisme i el patriarcat es retroalimenten. Si no ens replantegem el model de ciutadania que tenim, l'únic que fem és reproduir el mateix sexisme integrant-lo en formes modernes.

- **Quin plantejament haurien de tenir les escoles davant de contes i literatura infantil que reproduïxi estereotips de gènere?**

Just fa poc hi ha hagut una polèmica al respecte perquè l'Escola Tàber de Sarrià ha retirat els contes tradicionals com *La llegenda de Sant Jordi* i *La caputxeta vermella* de la biblioteca perquè qüestionaven justament la seva reproducció dels rols de gènere.

La meva opinió és que tot això ha d'anar evolucionant i amb el temps hem d'anar incorporant nous llibres als centres però jo mentrestant, els tradicionals els llegiria, però d'una manera crítica i fent reflexionar als infants. Al mateix temps, això hauria d'anar de la mà d'introduir nous models amb nenes fortes i protagonistes, per exemple.

- **Per acabar, des de la teva experiència, creus que es troben resistències a l'hora d'intentar aplicar certes mesures?**

Sí, de resistències n'hi ha de tota mena. Es poden trobar en el professorat, en les famílies i en l'alumnat, sobretot a partir de la pubertat, que és quan es poden sentir qüestionats quan es parla de gènere.

Per què hi ha resistències? Perquè toca a totes les persones i, a més, a la part emocional i personal. Com el masclisme està present en totes les esferes de la vida, tots ens sentim identificats amb certes situacions i això ens porta a qüestionar-nos coses. I tot el que ens fa interrogar-nos crea incomoditats.

Hem d'entendre que el canvi no és fàcil i serà lent, sobretot tenint en compte que tenim un model social que recolza el masclisme. Ara ho pensem a nivell utòpic i a partir d'aquí hem d'assolir-ho de forma col·lectiva. Perquè el canvi no pot ser individual, ha de ser sempre col·lectiu.